

הרב יצחק יעקב פוקס

בס"ד

ראש השנה בימים שני ושלישי – והלכות חגי תשרי

שנת תשפ"ג – תהיה שנת פעמי גאולה

"במוצאי שביעית בן דוד בא, אמר רב יוסף, הא כמה שביעית דהוה כן, ולא אתא ?

רבי אליעזר אומר: **אם ישראל עושים תשובה – נגאלין, ואם לאו – אין נגאלין**" (סנהדרין צ"ז)

"תכלה שנה וקללותיה, ותבוא שנה בה נכתב ונחתם לחיים טובים בבריאות שלימה, ושפע ברכה והצלחה בכל העניינים לנו ולכל ישראל

הולכת ומסתיימת שנת השבע – שנת השמיטה **תשפ"ב**, והולכת וקרבה, השנה הבאה עלינו לטובה - **תשפ"ג**, שנה פשוטה (אין בה אלא אדר אחד), שנה ראשונה לשמיטה, שנת "**מעשר שני**" - כל הירקות שילקטו מן השדה או הגינה למחרת ראש השנה **תשפ"ג**, שוב אינם יבול שמיטה ומפרישים מהם בנוסף לתרומות ומעשר ראשון, גם כן - "**מעשר שני**" - ולעניין פירות האילן תהיה היציאה מקדושת שביעית, רק בפירות שיחנטו לאחר כניסת שנת **תשפ"ג**. ואז ישובו ויתחייבו בתרומות ומעשרות בכללם - "**מעשר שני**". כל חגיה ומועדיה – חלים בימות השבוע, פרט לחג השבועות החל בערב שבת קודש [עירובי תבשילין היחידי בתשפ"ג] ו"**ממתנה**" – מתנת חלקו, חג מתן תורתנו הקדושה נעבור ל"נחילאל" – ו"שבת קדשיך באהבה .. הנחלתנו". בדפים שלפניכם, בס"ד **חידושי הלכה רבים** לקראת תשרי תשפ"ג.

הלכות והנהגות חודש הרחמים והסליחות - "אלול"

"קוה אל ד' חזק ויאמץ ליבך וקוה אל ד'"

במשך 50 ימים, בין א' אלול לבין יום הושענא רבה אומרים, בני אשכנז, פעמיים ביום, פרק כ"ז בתהילים "לדוד ד' אורי וישעי וגו' ורמז לכך, על פי מדרש שוחר טוב, תהילים כ"ז: ד' אורי - ראש השנה שנאמר: "והוציא כאור צדקיך ומשפטך כצהריים" (תהילים ל"ז, ו) "וישעי" - **יום הכיפורים** "שיושיענו וימחול לנו על כל עוונותינו" "כי יצפנני בסוכו" - חג הסוכות. "ממי אירא" - הושענא רבה. ובסיום הפרק, רמז נוסף: "**לולא** האמנתי לראות בטוב ד'" - אותיות **אלול**. יש אומרים אותו בשחרית ומנחה (כן כתב המשנ"ב) ויש בשחרית וערבית.

בספר "**יערות דבש**" הדגשה מעניינת של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל: בפרק זה, לדוד ד', נזכר י"ג פעמים שם הוי"ה - שם של **רחמים**, כנגד י"ג מידות של **רחמים**. ואמירת פרק זה אף ביחידות, כמוה כהזכרת י"ג מדות של רחמים על ידי הציבור, באמירת, ויעבור ד' וגו'

הערה: אמר "לדוד ד'" במנחה ומתפלל ערבית במניין שאומרים בערבית - **יחזור ויאמרנו** (הליכות שלמה ר"ה אורחות הלכה הערה 3). **סיים ערבית** והציבור אומר לדוד ד' - **יקדים** לאמרו איתם ולאחר מכן יאמר "עלינו לשבח" (הוראת הגר"נ קרליץ זצ"ל). המנהג לומר "**ברכו**" לאחר עלינו. ולדעת החזון איש, יש לומר **לאחר** אמירת לדוד ד', כי "**ברכו**" נתקן **בסוף** התפילה, למאחרים (אורחות רבינו א, עמ' ע).

תקיעת שופר

מנהג בני אשכנז, לתקוע בשופר בכל בוקר מא' אלול ואילך, עד ערב ראש השנה [ולא עד בכלל] (רמ"א תקפ"א ומשנ"ב, ג). והמנהג ברוב המקומות, לתקוע תשר"ת, ויש נוהגים לתקוע ביום ראש חודש תשר"ת תש"ת שיעקר התקנה הייתה בראש חודש, שיידעו מתי עלה משה להר לקבל לוחות שניים, ולא יבואו לטעות עוד אחרי עבודה זרה (תשובות והנהגות ג, קל"ג). בני ספרד תוקעים באמירת הסליחות. "אין מדקדקים בתקיעות אלו בכל פרטיהן, לא על מהות התקוע וטיב השופר, אין חובה לעמוד בשמיעתן ואין תוקעים על הבימה דווקא (מועדי קודש א, ס).

לא תקעו לאחר תפילת שחרית - יש שכתב, שיתקעו לאחר **מנחה** (שו"ת אגרות משה או"ח ד, כ"א). השומע התקיעות כשהוא בתפילת עמידה - **יפסיק ויקשיב** (הגר"ח קנייבסקי זצ"ל ב"נתיבות ההלכה 31 עמ' 168). **המתפלל ביחידות** - אינו תוקע לעצמו (הוראת הגרשז"א ו"ציץ אליעזר" י"ב, מ"ח).

אמירת ה"סליחות" לבני ספרד

בני ספרד נוהגים לומר סליחות, מלמחרת ראש חודש אלול ועד לערב יום כיפור, כנגד 40 הימים שבהם עלה משה רבנו להר סיני, לבקש "סלח נא לעוון העם הזה כגודל חסדיך", וענה לו הקב"ה ביום הכפורים, כפי שמקווים גם אנו שייאמר לכולנו: "ויאמר ד' סלחתי כדבריך" (ש"ע תקפ"א, א וכה"ח, ט"ו), בעת אמירת הקהל י"ג מידות של רחמים, תוקעים בני ספרד בשופר, ואף התוקע כשמסיים תקיעתו, מזדרז הוא להצטרף לאומרן יחד עם הקהל, כדין, בטרם סיימו הקהל את אמירתן (ש"ת תורה לשמה, א, ס"ד וצ"ו). אכן, הגאון רב"צ אבא שאול זצ"ל אמר לי: "התוקע גם כן, יאמרן תחילה בזריזות, ורק לאחר מכן יתקע". **הערה:** נהוג, לעמוד בעת אמירת הסליחות, קשה לעמוד – יעמוד רק בעת אמירת י"ג מידות (א"ר וקיצור השל"ה).

אמירת ה"סליחות" לבני אשכנז

השנה, לקראת תשפ"ג יאמרו **בני אשכנז** סליחות במשך 8 ימים ממוצ"ש כי תבוא אור לכ"ב אלול. שהרי **בני אשכנז** אומרים סליחות, לפחות **ארבעה** ימים לפני ראש השנה - כנגד 4 ימים בהם בודקים את הקורבן ממומים לפני הקרבנות, כן, גם אנו בודקים עצמנו 4 ימים מן המומים לקראת יום הדין. ומתחילים תמיד ממוצאי שבת - "במוצאי מנוחה קידמנוך תחילה, הט אוזניך ממרום, לשמוע אל הרינה ואל התפילה" (רמ"א ומ"ב שם). ומכיוון שבשבוע בו חל ראש השנה, אין אלא יום אחד – יום ראשון ערב ראש השנה תשפ"ג, מקדימים להתחיל באמירתן במוצאי השבת הקודמת – **כי תבוא**.

הלכות ומנהגי אמירת הסליחות לכל העדות

זמן אמירת ה"סליחות"

הזמן המובחר לאמירת הסליחות – אשמורת הבוקר, בסוף הלילה, קרוב לעלות השחר (רמ"א תקפ"א, א) מפני שהוא עת רצון (מ"ב שם). וכך נהגו בדורות שלפנים, בכל תפוצות ישראל. **למעשה:** ניתן לומר את הסליחות: מלאחר **חצות הלילה** - (תחילת אלול 12:40 [לבני ספרד] בליל ראשון לסליחות לבני אשכנז – 12:33 ובערב ראש השנה 12:31) ועד **השקיעה** למחרת - (תחילת אלול 7:11 [לבני ספרד] ובערב ראש השנה 6:36) ואין לאומרן קודם חצות אלא בליל יוה"כ (משנ"ב תקס"ה, י"ב). אלא אם כן, בשעת הדחק, כהוראת שעה (ש"ת אגרות משה או"ח ב, ק"ה). ולדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל אין להתחיל אפילו לא אמירת אשרי וגו' קודם חצות, כדי שיהיה הכול בעת רצון (אשרי האישי ג, י"ג). **וכיום**, רבים אומרים גם לאחר שהאיר היום לפני תפילת שחרית, שאף לאחר שעלה השחר, הוא עת רצון (מטה אפרים שם ובאלף המגן, כ"ד), **ועדיף** לומר סליחות בבוקר לאחר הנץ מאשר בלילה אחרי חצות (הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהליכות שלמה ר"ה, א פרט ללילה הראשון שאמר במוצאי שבת לאחר חצות). מכל מקום, עדיפה תפילה כוותיקין בנץ, ולומר סליחות לאחר התפילה (הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בתורת המועדים, ה).

כיום, ישנם המקיימים "ישראל קדושים **השכימו** לסליחות" ויש מקיימים "שמע זעקתם **בעוד ליל** ורצה עתירתם בעמדם לפניך **בלילות**" לאחר חצות הלילה (תהילה לדוד קל"א, ב וש"ת אגרות משה או"ח ב, ק"ה), ובפרט בני אשכנז, **בליל ראשון של סליחות** שאומרים בהם: "במוצאי מנוחה קידמנוך תחילה" - רוב בני אשכנז, אומרים אותם במוצאי שבת אחרי חצות – השנה 12:33 ואכן, אשכנזים האומרים ביום הראשון באשמורת הבוקר, טוב שיאמרו "מוצאי מנוחה וכו' " ולא "במוצאי וכו' " (כן שמע הרה"ג אביגדור פוזן זצ"ל ממו"ר הגרש"ז ברידא זצ"ל), וכבר כתב ערוה"ש תקפ"א, ד: "ודע כי בהרבה מהסליחות נזכר שאמירתן בלילה, כמו "בזעקם בעוד ליל" ועכשיו שאומרים סליחות בעת שהיום עלה, הם כ"דובר שקרים" ולכן ידלגו תיבות אלו". ויש בתי כנסיות של בני ספרד בירושלים ת"ו שאומרים הסליחות קודם תפילת מנחה.

הערה: המשכימים לסליחות, בטרם עלה השחר, ייטלו ידיהם ויברכו על הנטילה וברכות התורה (מ"ב מ"ו, כ"ז אף שבס"ו, ו"א לימד זכות על המקדימים הסליחות). ויש שהוסיף, לברך "אשר יצר" (לוח לא"י) אמנם בני ספרד, אינם מברכים "אשר יצר" בבוקר, אלא אם כן התפנו בפועל. לאחר שעלה השחר, צריך ליטול שנית בלא ברכה (רמ"א ד, י"ב ומ"ב ל"ג). ולדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל, אין צריך להפסיק באמירת הסליחות לשם כך (הליכות שלמה ר"ה א, ו). ויש לזכור, שאף בימי הסליחות, חייבים להיזהר מלהתפלל שחרית קודם זמנה (מ"ב פ"ט, א).

אמירת סליחות ביחידות

האומרים סליחות ביחידות, ידלגו על אמירת י"ג מדות של רחמים, שאינן נאמרות אלא בציבור, וידלגו גם על המילים: "א-ל ארך וכו' ו"זכור לנו היום וכו' (מ"ב תקס"ה, י"ב-י"ג) ומותר לומר י"ג מדות כקורא בתורה" בטעמי המקרא, (ואז יש לסיים את הפסוק, עד "ועל רבעים" - כה"ח שם). **כמו כן, אין לומר ביחידות קטעים הנאמרים בארמית**, משום שהמלאכים אינם מבינים שפה זו, ויש בכך משום יוהרה, שנראה כאלו אינו זקוק להמלצת "מלאכי רחמים, משרתי עליון, שיחלו נא פני א-ל במיטב הגיון" על כן, יחיד, אינו אומר: "ברוך שמיא", ו"יחיד המתפלל בביתו, לא יאמר שום יקום פורקן" (משנ"ב ק"א, י"ט). ובשו"ת הר צבי או"ח א, ס"ד תמה על האומרים ביחידות, את יקום פורקן הראשון.

המאחר לסליחות או האומר בקצב איטי, כל עוד לא גמרו הציבור אמירתן וטרם נאמר הקדיש, רשאי לומר את קטעים בארמית (דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהליכות שלמה י"ז, ב).

השומע אמירת סליחות בציבור, בשידור ישיר או דרך פלאפון (כשר) בזמן אמת (לא בהקלטה), רשאי לומר איתם, מילה במילה "ד' ד' א-ל רחום וגו'" ובתנאי שהוא במקום נקי. משום שאין זה כלשמוע קריאת מגילת אסתר או הבדלה או ברכת תפילת הדרך, על מנת לצאת ידי חובה, שאין יוצאים ידי חובה בשמיעתם דרך רמקול, טלפון או רדיו אפילו בשידור ישיר, שהרי "יציאה ידי חובה" אפשרית אך ורק כששומעים את **קולו המקורי** של הקורא או המברך, אבל כאן אין יציאה ידי חובה, אלא **הצטרפות לציבור**, שאומרים כעת דברים בקדושה, כשם שעונים לקדיש ולקדושה ולסתם ברכה (שלא על מנת לצאת בה), דרך רמקול, טלפון, רדיו (ראה גם שו"ת יחוה דעת ב, ס"ח).

פרטי דיני אמירת הסליחות

טוב לעמוד בעת אמירת הסליחות, על כל פנים כשאומרים "א-ל מלך וכו' עד אחר י"ג מדות. ובוודאי למי שקשה העמידה, יעמוד רק באמירת י"ג מדות הרחמים (קצור של"ה הובא בא"ר תקפ"א, א). ויש עומדים גם באמירת "שמע קולנו" (מטה אפרים, י"ח). **נהוג שבשעת אמירת הווידי – עומדים**, פרט לחלוש (עפ"י מ"ב קל"ד, ד). ויש שכתב, שרק בווידי של יוה"כ שהוא מצוה – צריך לעמוד (פר"ח בשם שיירי כנה"ג תר"ז, ג). **י"ג מדות של רחמים** אומרים בקול רם (ראה בלוח לא"י), וכשאומרים "ויקרא בשם ד', יש להפסיק מעט בין המילים "בשם" לבין "ד".

"מקץ שבע שנים תעשה שמיטה"

שמיטת כספים

נאמר בתורתנו דברים טו, א-ב: "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, וזה דבר השמיטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו [עזוב ואל תתבע מכל מי שחייב להחזיר לך הלואה] לא יגוש את רעהו ואת אחיו [לא תתבע ולא תדרוש את שחייבים לך] כי קרא שמיטה לד".

שולחן ערוך חושן משפט ס"ז: לפיכך התובע חוב שעברה עליו שמיטה עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא יגוש את רעהו ואת אחיו".

ספר החינוך מצוה תעז: שמיטת כספים נוהגת בין בארץ בין בחו"ל. שורשי המצווה:

א. אמונה ובטחון, ללמד נפשנו במידות מעולות מדת הנדיבות ועין טובה ולקבוע הביטחון הגדול בהשם ב"ה.

ב. התרחקות מן הגזל והחמדה, ונמצא ממצווה זו גדר חזקה ומחיצה של ברזל להתרחק מאד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נישא קל וחומר בנפשנו, אפילו הלווייתו ממני והגיע שנת השמיטה אמרה תורה להשמיט המלווה, קל וחומר שלא לגזול ולא לחמוס ולהתרחק מזה עד הקצה האחרון. **ג.** לנצי"ב ב"העמק דבר" סיבה נוספת למצווה: החקלאים "גיבורי הכוח, עושי דברו", מפקירים את שדותיהם ואינם מעבדים אדמתם, וכבר בבוא השמיטה נאלצים הם ללוות לצורך קיום משפחותיהם, ולקראת סוף השנה יש ומתקשים הם לפרוע את חובותיהם, באה התורה והקימה כביכול "קן השמיטה" וציוותה להשמיט את חובותיהם.

הלכה למעשה

א. השמיטה משמטת כספים בסופה (רמב"ם שו"ע ורוב הראשונים, פרט לשיטת הרא"ש ש"מקץ" הוא בתחילת השנה, ויש שחששו לשיטתו ועשו פרזבול לקראת ר"ה **תשפ"ב**). על כן אם לא הוחזר החוב עד שקיעת החמה (6:36) ביום שני כ"ט אלול – ערב ראש השנה **תשפ"ג** – אבד החוב ואסור לבקשו!

ב. בכלל החובות הנשמטים: הלוואות כספים, הלוואות מוצרי מזון, דפדפות, מעטפות ובולים כולל חובות במכולת ובחנויות ושכר עבודה, בתנאי שבכל אלו כבר נעשה חשבון סופי והוגש לפירעון לפני ר"ה. אבל הלוואות שזמן פירעונן אחרי ראש השנה וכן קניות בהקפה שזמן הפירעון אחרי ראש השנה **תשפ"ג** – אינם נשמטים. כמו כן, חובות לקופות גמ"ח או לצדקות (אינן בגדר "רעהו" ו"אחיר") ואינם נשמטים. הלוואה שניתנה במשך חודש אלול, בלא קביעת תאריך לפירעון, אינה נשמטת (שסתם הלוואה לשלושים יום).

ג. **הבא להחזיר חוב** לאחר שעברה השביעית (ולא נכתב פרזבול – כדלהלן) יאמר המלווה "משמט אני" אמר הלווה: "אף על פי כן, רצוני שתקבל ממני" יקבל ממנו, בתנאי שלא אמר הלווה: "בחובי אני נותן" אלא: "במתנה אני נותן".

ד. **מידת חסידות** (אפילו כותבים פרזבול) יש המלווים סכום כל שהוא וקובעים זמן פרעונו לפני ר"ה, ולאחר ר"ה כשבא הלווה לפרוע, אומרים לו: "משמט אני לך לקיים מצות שמטת כספים".

פרזבול

הלל הזקן בראותו כי בהתקרב שנת השמיטה, רבים היו נמנעים מלהלוות מחשש שמא יישמטו החובות, ושכחו דברי התורה: "הישמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמור קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיר האביון ולא תתן לו, וקרא עליך אל ד' והיה בך חטא, נתון תיתן לו וגו' כי בגלל הדבר הזה יברכך ד' אלוקיך בכל מעשך ובכל משלח ידך" (דברים טו ט-י). עמד ותיקן פרזבול - פרז"ז - תקנה "בול" - לעשירים.

עיקרו של הפרזבול: מסירת החובות לבית דין (לבני ספרד עפ"י בעל השו"ע לבית דין החשוב שבעיר) ומכוחם יהא אפשר לגבות את החובות בכל זמן שרוצים.

מי שאינו יכול לבוא לפני בית דין יכול לומר בפני שני עדים והם כותבים (נוסח ירושלים מלפני מאות שנים):

נוסח הפרזבול

" בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני..... ואמר לנו היו עלי עדים, שהנני מוסר כל חוב שיש לי לבית דין הצדק אשר פה ירושלים ת"ו [כל בתי הדין בארץ ובחו"ל, מוכנים שימסרו להם את כל החובות, שלא תשמטם השביעית], כגון בד"צ עדה החרדית ירושלים, הלא הם: הרב... הגאון הראב"ד רבי משה שטרנבוך שליט"א הרב... הגאון הרב שמואל בראנסדופר שליט"א והרב.... הגאון הרב רבי שלמה יהודה הירש שליט"א שאגבנו כל זמן שארצה".

(מקום חתימת העדים)

(שו"ת מנחת יצחק ו, ק"ס שו"ת יביע אומר ג חו"מ, ב וביחווה דעת שיהיו שני העדים תלמידי חכמים מובהקים)

הערה: הלווה צריך שיהיו לו ד' אמות של קרקע ואין לך אדם שאין לו ד' אמות קרקע קנויות או שכורות, ואם לאו, יקנה המלווה לכל בעלי חובותיו ד' אמות מקרקעותיו.

המפקיד כסף או המחאות בבנק לאחר שעשה פרזבול, כשעל ידי הפקדה זו, תיזקף לחשבוננו יתרת זכות – יעשה פרזבול נוסף. השוכחים לעשות פרזבול ונזכרו סמוך לחשיכה לכניסת ראש השנה, אם יודעים את עניין הפרזבול, יכולים למסור פרזבול בעל פה בפני שלשה (דיני שביעית פרק ל"א).

אף שמצווה לעשות פרזבול, פשוט שמי שברור לו שאין חייבים לו - אין צריך לעשותו (דרך אמונה ט, פ"ה בשם התומים).

דיני קניית ארבעה מינים במוצאי שמיטה – **להלן עמ' 25** ולענין תליית פירות שביעית בסוכה – **להלן עמוד 24**

סיומה של תשפ"ב בשמיטת הלוואות, מן הראוי להסמיך עניין לעניין באותו עניין, אחד הנושאים השכיחים ביותר בין שכנים ידידים או בני משפחה, ואין הלכותיו ידועים

כתב האדר"ת (רבי אברהם דוד רבינוביץ תאומים) זצ"ל בהנהגות לימי אלול סי' צ, "בימי אלול ימי התשובה, נזהרתי מאד לנקות עצמי מכל מה שאינו שלי... ולערוך בדק בית בארון הספרים מעל ומתחת, אם נמצא ספר שאול שנשכח מלב, להשיבו אל בעליו המצטער עליו". ובכלל זה: הלוואות והשאלות שטרם הוחזרו לנותניהם.

הלוואת חפצים ומוצרים בין שכנים

("סאה בסאה")

מן התורה – מותר להלוות חפץ או מוצר מזון על מנת להחזיר חפץ או מוצר אחר כמותו, כגון: שקית חלב, צנצנת דבש, בקבוק שמן קנולה, רסק עגבניות, או מיכל "קטשופ", שהרי מחזירים אותו חפץ או מוצר כמו זה שקיבלו בהלוואה.. **באו חכמים** במשנה במסכת בבא מציעא ע"ה ע"א וכנפסק בשולחן ערוך חושן משפט קס"ב, א' **וקבעו**: כיוון שאם התייקר החפץ בינתיים, אפילו מחזירים חפץ כזה - **עוברים באיסור ריבית**, מפני שמחזירים שווי רב יותר !!! על כן, **אסרו בכלל הלוואה של חפץ בחפץ** מחשש שמא יתייקר !!! ובכלל זה הלוואה של דולרים !!! בארץ ישראל, שהדולר "פירות" ולא מטבע. ומסביר שם הריטב"א: אפילו אם לבסוף החפץ לא יתייקר – **האיסור כבר בשעת הלוואה!** ומשמעות לשון השולחן ערוך שם: שהאיסור **בין על המלווה בין על הלווה**.

היתרים להלוואת מוצרים וחפצים מבלי להיכשל באיסור ריבית

היתר א: הלוואות בכמויות קטנות שאף אם מוצר או חפץ התייקרו מוחלים זה לזה ואין מקפידים. **דוגמאות:** ככר לחם, פיתה. לחמנייה, בול, מחברת, חוט ומחט, סוללה (בטרייה), מספר תפוחים או גזרים, קופסת גפרורים, טיטול או שנים, מרגרינה או חבילת שוקולד.

היתר ב: יכולים להתנות שאם לא ישתנה המחיר יוחזר חפץ או מוצר כמו שלוו, ואם יתייקר או יוזל יוחזר כסף כשווי החפץ **בזמן ההלוואה**.

היתר ג: "יצא השער" - מותר להחזיר דבר שמחירו קבוע וניתן להשיגו בכל מקום, בכלל זה מוצרים שמחירם בפיקוח ממשלתי.

היתר ד: "עשאוהו דמים" - קובעים את ערך החפץ בכסף ביום ההלוואה ומתחייבים להחזיר אותו סכום בדיוק, כאילו הלוו כסף, ולדעת החוות דעת והחזון איש יכולים להתנות מראש שיחזירו בחפצים באותו ערך בדיוק.

היתר ה: "יש לו" - אם יש ללווה מאותו מין שלווה אפילו מעט-מותר, מפני שרואים כאילו נקנה, מה שיוחזר למלווה וממילא ברשות המלווה התייקר, אף שלא יחזיר ממה שיש לו. **(1)** אין מזה ללווה יכול המלווה לתת לו מעט במתנה. **(2)** יכולים ללוות על סמך מה "שיש לו" אפילו מכמה מלווים שונים.

הלכה למעשה

אם לא הלוו בהיתרים הנ"ל: **התייקר החפץ** - יש להחזיר כסף **בשיווי שעת ההלוואה**.
הוזל החפץ - יחזירו את החפץ מבלי להוסיף את ההפרש.

הנהגה מקורית ומעולה: יש נוהגים [ביניהן שכנתנו רבנית חשובה] שכאשר מבקשים דבר מה, אומרת בפה ובלב מלא: "קחו במתנה, אין צריך להחזיר", וכאשר מאוד מבקשים להחזיר, אומרת: תודה על המתנה.

ולעניין הלוואת ביצים: **(1)** לוו מספר ביצים אסור להחזיר ביצה נוספת. **(2)** לוו ביצה ונמצא בה דם, מן הדין ראוי להחזיר ביצה, אך עדיף לשתף שהביצה עם דם, ולבקש שתמחל על החזרתה. **החזירו ביצה ונמצא בה דם** - ודאי שיש להחזיר אחרת במקומה. **(3)** לוו מס' 3 L: לדעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א מותר להחזיר מס' 2 M ולדעת הגרב"צ אבא שאול זצ"ל יש להחזיר דווקא אותו מס' שקיבלו **ולא יותר**.

לקראת שנה חדשה הבאה עלינו לטובה

במוצאי שבת קודש "כי תבוא" מתחילים בני אשכנז באמירת הסליחות, שהרי השנה, בשבוע שחל ראש השנה, אין ארבעה ימים, כנ"ל. תזכורת: הסליחות נאמרות: מלאחר חצות הלילה – 12:33 כמפורט לעיל עמ' 2

עם הצטרפות בני אשכנז אף הם לאמירת ה"סליחות" מעתה עם שלם עומד בפתח שערי התשובה, וזועק כאיש אחד בלב אחד: **"השיבנו אבינו אליך, ונשובה"**

רבים **מבני אשכנז**, נוהגים להתענות ביום א' דסליחות, עד מנחה, שיקרע גזר דינם בימי הדין, ויחיד הצם אומר עננו בתפילת מנחה "עננו ... ביום צום התענית הזה וכו' " אבל הש"ץ אינו אומרה כברכה בפני עצמה, ואפילו יש עשרה מתענים, אין קוראים "ויחל" (משנ"ב תקפ"א, ט"ו). ובני ספרד לא נהגו בזה (כה"ח, נ"ה).

קבלת התענית: הנהוג בקביעות בתענית זו – אינו צריך קבלה ביום שלפניו (מ"ב תקס"ב, ט). המתענה פעם ראשונה – יקבל תענית, כדלהלן. אלא אם כן הרבה מבני העיר נוהגים להתענות, אזי, אין צריך קבלה (באור הלכה שם ד"ה שרגיל וכו'). הצריך, יכול לקבל תענית במנחה של שבת מבלי לומר את התחינה, אלא "הריני בתענית נדבה למחר" (שע"ת תקס"ב, ח בשם מור וקציעה, ומחזיק ברכה ובמ"ב שם, כ"ג).

השבת האחרונה בשנת תשפ"ב - פרשת "נצבים"

אמר רבי יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש - מוחלין לו, שנאמר: אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע" (ישעי' נ"ו, ב) 'מחללו', אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'.

הדלקת הנרות: ירושלים – 5:59 מרכז - 6:14 צפון - 6:07 ודרום - 6:19

משתדלים לקבל שבת זו מוקדם יותר, לכל המוקדם, מ"פג המנחה" - 5:19

צאת השבת: ירושלים - 7:10 מרכז צפון ודרום - 7:11 רבנו תם - 7:50

במוצאי שבת בני אשכנז - אינם אומרים "ויהי נועם וגו' ובני ספרד - אומרים

תכלה שנה וקללותיה, ותחל שנה וברכותיה ונכתב ונחתם לחיים טובים בבריאות שלימה, בשפע ברכה והצלחה

ערב ראש השנה – יום ראשון כ"ט אלול תשפ"ב

קיבלו חז"ל שכל המתפלל ומתוודה ועושה תשובה ביום האחרון של השנה - כאילו שב כל השנה, ועולה לו "יום לשנה", שהכול הולך אחר החיתום. (חיי אדם) על כן, נהגו להשכים הרבה (נץ החמה – 6:28) ומרבים בסליחות (נהוג בקהילות אשכנז), והוא אחד מהימים שמעירים גם את הקטנים לבוא לסליחות (הגרי"י קנייבסקי זצ"ל). ואף הטורחים בהכנת צרכי החג לא יסיחו דעתם מן התשובה ויזכרו חשיבות היום. ובעבירות שבין אדם לחברו, יקדימו לבקש מחילה בערב ראש השנה ולא ימתינו לערב יום כיפור. היה רגיל לציין הצדיק רבי אהרן מקארלין זי"ע שבמנחה האחרונה של השנה (יש המתפללים סמוך לשקיעה – 6:36) ואומרים: "ברך ... (או ברכנו וכו') את השנה הזאת לטובה... והרי לא נותרו מן השנה אלא דקות ספורות...? אלא שיש קונה שנתו כעת, שהכול הולך אחר החיתום!

תענית ערב ר"ה

יש נוהגים להתענות בערב ר"ה (שו"ע תקפ"א, ב). אך אין משלימים את התענית עד השקיעה. ואין צורך בקבלה ביום שלפניו, אלא לבריא - עד "פג המנחה" 5:11 ולחלוש - עד מנחה גדולה 1:01 (משנ"ב תקי"ב, י). ולדעת הרמ"א יחיד אומר "עננו" במנחה, כשעדיין צם (משנ"ב תקס"ב, י). ובמשנ"ב תקפ"א, ט"ז: שאף נער שהגיע ל"ג ונערה שהגיעה ל"ב – מתענים... וכיום לא נהגו בזה הבנות והנשים ואף לא כל האנשים. ובהרגשת אפילו קצת חולי - אין מתענים (מט"א, ל"ח). וביקרא רבה פרשה ל ובמדרש תנחומא, אמור: "בשכר תענית זו, נמחלים שלישי מעוונותיו של אדם".

התרת נדרים

אחרי תפילת שחרית עושים "התרת נדרים" (ואף שאפשר לעשותה כל היום, לכתחילה יעשו קודם חצות היום 12:31 - סידור בעל שו"ע הרב) והיינו, לנדרים שנשכחו, (אבל שזכורים, צריך לפרטם [בפני אחד מן המתירים] בשעת ההתרה – שו"ע יו"ד רכ"ח, יד) שמא נדרנו במשך השנה וקיבלנו על עצמנו הנהגות של מצוה, ולא אמרנו "בלי נדר" ולא קיימנו, ואיך נעמוד לפני הבורא וניחשב חלילה כ"דובר שקרים לא יכון לנגד עיני".

א. נשים נהגו לסמוך על אמירת "כל נדרי" בליל יום כפור (הליכות שלמה, מועדים, ר"ה "מבית לוי" ד, עמ' ט"ו ותשובות והנהגות א, של"ח). ואישה נשואה יכולה למנות את בעלה כשליח לבקש להתיר גם את נדריה, שאשתו כגופו (ש"ך י"ד רל"ד, ג). ותאמר לבעלה בשעת מינוי לשלוחה "אני מתחרטת על כל נדרים ושבעות וחרמות וכו' ואתה תהיה שלוחי לפני בית דין, להתיר לי הנזכר" והבעל אומר בפני המתירים: הריני מבקש התרה גם עבור נדרי אשתי שמינתה אותי כשלוחה" ובנוסח הבקשה אומר: "שנדרנו ושנשבענו אני ואשתי וכו' ובית הדין יאמרו: "הכול מותרים לכם וכו'" – שו"ת רב פעלים או"ח ד, לד. ובקהילות ספרד באות הנשים והבנות לעזרת הנשים של בית הכנסת, ועושים להן התרה. כמו כן, יש מבנות ונשות אשכנז שמתאספות בבית אחת מהן, ועושים להן התרה.

ב. המתירים יכולים להיות קרובים זה לזה וגם קרובים לשואל ההתרה, פרט לבעל שאינו יכול להיות בין השלשה המתירים נדרי אשתו, ש"אשתו כגופו". אבל אב בן (גדול) ואח – יכולים. (בידינו תצלום שמרן הגרש"ז אויערבך צ"ל עומד ומבקש התרה משלושה, שאחד מהם, בנו רבי שמואל צ"ל). ואפשר לכתחילה שיעמדו רבים אצל הג' ויתירו לכולם כאחד, וכן נהגו אצל הגרי"ש אלישיב צ"ל, שאף שאין המתירים שומעים את כולם, די שיודעים שרצונם להתיר.

ג. אין יוצאים ידי התרת נדרים על ידי שידור, אפילו ישיר, ולא דרך טלפון או פלאפון (כשר), מפני שהמבקש צריך לעמוד בפני השלשה המתירים ולשמוע ישירות את ההתרה. ד. קטן בן י"ב וקטנה בת י"א ומעלה גם כן יתירו נדריהם, ש"מופלא הסמוך לאיש", נדריו נדרים מן התורה – ש"ך י"ד שלא, ס"ג וראה שו"ת שבט הלוי ה, קכ"ט. וקטן שנעשה גדול, לא מצטרף למתירים, אלא כשנתמלא זקנו. ה. לא הספיקו לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה אפשר בעשרת ימי תשובה (מטה אפרים) וכן נהג החתם סופר זי"ע לעשות בערב יום כפור. ומנהג ויזניץ ביום י"ג מדות. כל שלא הספיקו, יבואו ל"כל נדרי" בכניסת יוה"כ, ויאמרו כל מילה עם הש"ץ והיא התרת נדרים גמורה.

ביקור קברי אבות וקברי צדיקים

יש נוהגים לעלות לקברים לקראת יום הדין (וכן בערב יום הכיפורים) "ששם מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם ביותר אך אל ישים מגמתו נגד המתים אלא יבקש מהד' יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר ושילמדו זכות עליו, וייתן לצדקה לפני אמירת התחינות". בנות ונשים בימי ראיתן לא תעמודנה בארבע אמות של קבר (לגר"ח נאה צ"ל – 1.92 מטר) ובוודאי שלא תכנסנה באהל המת, ראה משנ"ב פ"ח, ז פת"ש י"ד קצה, י"ט ח"י אדם ג, לח. וביערות דבש דף סח שלא ילכו אנשים ונשים ביחד.

האיסור לקרוא שמע, להתפלל, ללמוד תורה ולקיים מצוות ליד קברים

שולחן ערוך אורח חיים ע"א, ז: "אסור לקרות קריאת שמע תוך ארבע אמות [1.92 מטר] של מת או בבית הקברות. ואם קרא - לא יצא" שולחן ערוך מ"ה, א: "אסור להיכנס בבית הקברות או בארבע אמות של מת ותפילין בראשו, משום לעג לרש, ואם הם מכוסים - מותר. שולחן ערוך כ"ג, א: "אסור להיכנס לבית הקברות בציצית, אבל כשהם מכוסים - מותר.

ספר "פסקי תשובות" כ"ג, א בשם משנה ברורה מ"ה, א ובאור הלכה בשם הטור עפ"י הגמרא ברכות י"ח ע"א: "ואין ללמוד או להתפלל ולומר שם שאר דברי קדושה ושאר מצוות, והטעם, משום "לעג לרש חרף עושהו" שנראה כמחרף את המתים, שאינם יכולים לקיים את המצוות. ואפילו אינו נמצא בסמוך בד' אמות [1.92 מטר] לקבר, אלא כל שנמצא לפניו מן הגדר של בית הקברות, יש להקפיד על כל הנזכר. ובביאור הלכה שם, שיש מקום להקל בקצה בית הקברות במקום שאין שם כלל קברים. וב"שדי חמד" שנתנית צדקה ליד הקבר, רק לעילוי נשמת הנפטר ואין לקיים "שילוח הקן" בתוך בית הקברות. ושמעתי מהגר"ח קנייבסקי צ"ל, שההיתר להתפלל ליד קבר צדיק "אך ורק אם יש מחיצה או בריחוק ד' אמות".

במנחה: אין אומרים תחנון, והמתענה אומר "עננו" בשומע תפילה. אבל אין אומרים בחזרה אפילו כולם מתענים. ואומרים "תעניתנו" אף שאין משלימים (הכרעת המ"ב בשער הציון תקס"ב, כ"ג) ואומרים "ריבון העולמים" הנזכר בסידורים, הנאמר ביום הצום.

הכנות לקראת החג

א. נוהגים להסתפר, לקצוץ ציפורניים ולהתרחץ לקראת החג – להראות שאנו בטוחים בחסדו, שייצא לצדק דיננו (א"ר ומט"א תקפ"א עפ"י הטור) ונהגו הגברים לטבול במקווה בהגיע שעה שלפני חצות היום - לקדושת היום (רמ"א תרכ"א מט"א, נ"ג ובמשנ"ב תקפ"א, כ"ו ונהג כצאן יוסף עמ' רס"ד). וכדברי אלף המגן ש"עיקר טבילה זו אחר שעה לפני חצות היום (מ"ב שם,

כ"ו בשם החיי אדם קל"ח, ב). שאז מתחילה להתנוצץ קדושת היום, ותהיה מגמת פניו לרחוץ ולהיטהר לכבוד היום ולהשליך מעליו כל זוהמתו". **ב נערכים לקראת ארבע סעודות:** ביום הראשון - 2 ובשני - 2. יש להכין כ 8 חלות ל"לחם משנה". בפרט לנוהגים לקיים כל סעודה "על שני לחם יבצעו תמימים" (הגר"א). נהגו באירופה וצפון אפריקה להכין חלות עגולות לר"ה: א. עיגול מרמז אין סוף – בורא עולם, ושתימשך מלכותו, ואריכות ימים ושנים לנו. ב. רמז בחלה העגולה ל"ויתנו לך כתר מלוכה" (חת"ס ב"תורת משה" בליקוטי ר"ה)

ג יש לכוון את כל המכשירים החשמליים למצב סטטי למשך יומיים, יש לפתוח שקיות חלב, אריזות, קופסאות שימורים, להפריד מעדנים, "שלוקים" ולהכין פקעלך לקטנים קשורים בגומייה ולא בסגר מתפתל (קושר – מתיר) עדיף לציידם, לקראת התקיעות בחטיפים שאינם מרעישים כגון במבה, מרשמלו וכדומה כדי לאפשר לציבור לשמוע תקיעות כדין, המעוניינים לקפל מפיות נייר בצורות מיוחדות עליהם להכניס לשני הימים מלפני החג. שבשבת וביום טוב יש בזה משום בנין (שו"ת שבט הלוי ה, ל"ו).

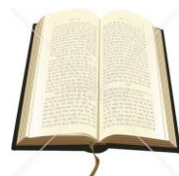
הערה: מנהג לפרוע חובות הנדרים והנדבות ומה שחייבים לצדקות בערב ראש השנה – מנהג וורמיזא עמ' קנ"ד. ומנהג כמה חסידים ואנשי מעשה לקנות סכין חדשה לקראת ר"ה (ולחדד הסכינים שבבית) כסגולה לפרנסה טובה לכל השנה – מנהגי מהרי"ו, תקכ"ז וספר סגולת ישראל.

בגד הראוי ליום הדין

"אין ללבוש בראש השנה בגדי רקמה ומשי כבשאר יום טוב כדי שיהא מורא הדין עליו, אלא יש ללבוש בגדים לבנים ונאים" (כיום נהגו יותר ללבוש בגדי לבן ביום הכיפורים) עכ"פ יש ללבוש בגדים פחות חשובים (משנ"ב וכף החיים תרפא) מפני שחיצוניות מעוררת הפנימיות והבגד משפיע על לובשו ועל הסביבה, ויוצר את האווירה הנדרשת ליום הדין, ומותר ללבוש "פראק" (כן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל לנכדו וכן הורה הגר"נ קרליץ זצ"ל). מותר ללבוש בגד חדש בר"ה, ואדרבה, יש ובלילה השני לובשים בגד חדש לברכת שהחיינו בהדלקת הנר או בקידוש, וכן הכריעו פוסקים רבים. אמנם, יש לציין, שבלקט יושר או"ח עמ' ל שיש נהגו שלא ללבוש מלבוש חדש משום שמחה יתירה ביום הדין, וכן מנהג בעלזא.

מחזור התפילות סידור ותהילים

הקונים מחזור או ספר תהילים חדש ראוי שיעברו עליהם לפני כניסת החג כדי להפריד את הדפים שעדיין מחוברים, משום שהפרדתם בשבת או ביום טוב, נחשבת כ"מכה בפטיש" (שו"ע סי' ש"מ) כמו כן ראוי לכל אדם לסדר לעצמו התפילות והפיוטים, כדלהלן, וגם יילמד בניו ובני ביתו הקטנים שיידעו ולא יצטרכו להפסיקו בר"ה ויהיה כ"הראותם הסדר (באה"ט תקפ"ב, ג ומטה אפרים שם, נח)

יש המניחות בין דפי המחזור ממחטות חד-פעמיות ("טישואים") לעת הצורך, אך ספק אם ספר תפילה מתאים לאחסון זה, ויש להשתדל למצוא מקום אחר למטפחות הנייר, אלא אם כן משמשות כסימניה.

הסדרת התפילות

"חייב אדם להסדיר תפילתו קודם שיתפלל" (שו"ע סי' ק) היינו, לעבור ולשנן את נוסח התפילות שעומד להתפלל, בוודאי תפילות הימים הנוראים, שכבר עברה כמעט שנה שלימה מאז נאמרו על ידו, אלא אם כן, מתפלל מתוך ה"מחזור", ואסור להתפלל בעל פה, אפילו הנוסח שגור בפיו. והפיוטים, חייבים להבין את פירושי מילותיהם, ואין די באמירתם מתוך המחזור (משנ"ב, שם פמ"ג תקצ"ב, מ"ז, ב ומט"א תקפ"א, נ"ח).

הכנת הנרות

לפנינו שתי הדלקות הנר. יש הנוהגות ביו"ט להסתפק בשני נרות, ויש שאינן משנות מהדלקתן בכל שבת.

המדליקות בנרות ממש, תדבקנה הנרות גם ליום הבא, שאסור להמיס נר ביו"ט, לא הדביקו ללילה השני, בלילה השני לקראת ההדלקה, מותר לנקות שאריות הנרות שנדבקו בפמוטים בהדלקת השבת, אבל לא בעזרת מים חמים אלא בעזרת כלי שאינו מוקצה, ויניחו הנרות החדשים, בעזרת פיסות נייר אלומיניום שהוכנו מערב ר"ה.

המדליקות בפתיל צף, אף שיש מתירים להשחילו ביו"ט (בנין חד-פעמי ההולך לאיבוד) לכתחילה עדיף להכינו מראש. המדליקות **בנרות** המונחות בכוסות זכוכית, יש לטפטף מעט שמן או מים לפני הנחת הנרית הראשונה כדי שלא ידבק עיגול המתכת לתחתית הכוסית (מכל מקום אפשרי להוציאו בכלי כנ"ל)

המדליקות בפתילות – מותר להחליף הפתילה בלילה השני, אך לא לחתכה ביו"ט. וכהכרעת המשנ"ב, תק"א אם לא הבהבו וכיבו את הפתילה לפני היום הראשון אין להדליק בפתילה זו בלילה השני (כיון שהתברר ששבת הכינה ליום טוב), אלא יש להפוך את הפתילה לצידה השני או להחליפה.

יש להכין נר נשמה – כמקור אש (במידה ולא משאירים אש בכיריים) ורצוי של 48 שעות, שלפעמים נכבה הנר קודם זמנו, לא היה אלא של 24 שעות, ספק אם מותר להעביר ממנו בטרם כבה להדליק נר נשמה אחר, רק בשביל שיהא מקור אש. כיון שהעברת אש הותרה ביו"ט רק לצורך בישול, מאור וחיימום בלבד.

הערה: מצווה להימנע מאכילת פת מהשעה **3:31** כדי לאכול סעודת יום טוב לתיאבון

לקראת כניסת החג

"האישה צריכה להיות זריזה ולהחליף הבגדים מבעוד יום ולהכין הנרות ולסדר מקום הסעודה ולערוך השולחן ולכסותו במפה יפה מבעוד יום, כדי שיימצא הכול מוכן ומתוקן בכניסת הלילה והוא לסימן טוב לכל השנה" (כף החיים תקפ"ג, א).

כניסת החג

הדלקת הנר ליל ר"ה: בירושלים – **5:56** ובאזור המרכז – **6:12**. בצפון – **6:04** ובדרום – **6:16**

בהדלקת הנר **מברכים** "להדליק נר של יום טוב" (מנהג שו"ע הרב – "להדליק נר של יום הזיכרון") בנות אשכנז ובנות ספרד עפ"י הבן איש חי, מברכות גם כן **שהחיינו** על הנר. אמנם לדעת הגר"ע יוסף זצ"ל לא תברך אישה שהחיינו בהדלקה אלא תצא בקידוש. **אישה המקדשת לעצמה**, לא תברך שהחיינו בהדלקה, אלא בקידוש (לוח לא"י).

תפילת ערבית

יש נוהגים: להתפלל תפילות עמידה בראש השנה ויום הכפורים בכריעה ובכפיפה כמו במודים (שו"ע תקפ"ב, ד), והנוהגים כן צריכים להזדקק באמירת השם, ובהגיעם למלך עוזר וכו' כדי לכרוע בחתימת מגן אברהם וכו' (מטה אפרים שם, יא). וטוב יותר **להתפלל בגוף זקוף ובלב כפוף ובדמעות** (קיצור שו"ע קכ"ט, ב, וחיי אדם קלט, א)

יש נוהגים: להגביה הקול מעט בתפילות עמידה בר"ה ויו"ט כ לעורר הכוונה ומפני שיש בידי כולם מחזורים ולא יתבלבלו (שו"ע שם, ט וק"א, ג) ומכל מקום, אין להגביה הקול מדי, וטוב יותר להתפלל בלחש כמו כל השנה, שעפ"י הקבלה אין להגביה הקול כלל (מג"א ק"א, ב שע"ת תקפ"ב, ו בשם הזוה"ק והאריז"ל).

נוסח "מי כמוך וכו' "

רבים נוהגים על פי כתיב האריז"ל לומר בנוסח התפילה בשחרית מנחה וערבית: "מי כמוך **אב הרחמן** וכו', ובתפילת מוסף ומנחה של שבת – "**אב הרחמים**" (שער הכוונות בכה"ח תקפ"ד, ל"ד עפ"י הסוד).

טעות בתפילת ראש השנה

1. טעה ולא אמר זכרנו וכו' ומי כמוך וכו', כל שלא אמר ד' שבחתימה – חוזר. אמר ד' – שוב אינו חוזר ובשו"ע הרב שבתוך הברכה יאמרם במקום שנזכר.

2. הטועה ולא חתם "המלך הקדוש", יש שחידש שבלי לר"ה אינו צריך לחזור, כדין השוכח יעלה ויבא בליל ראש חודש (משנ"ב תקפ"ב, טז), כי אין מקדשים החודש בלילה (הגאון רבי אבלי פאסוועלער, הובא בשעה"צ תקפ"ב, ד) והצדיקו דבריו הגר"ש הכהן מו"ץ וילנה בשו"ת בנין שלמה, כדבריו: "ודברי הגאון מוהר"א שרירין וקיימין ומאירים כשמש בצהרים" וכן בשו"ת אגרות משה או"ח א, ק"ע. אבל הכרעת המשנ"ב שם, קיצור שו"ע בפאת השולחן קכ"ט, ליקוטי חבר בן חיים לתלמיד החת"ס ושו"ת בית הלוי א, מ"ב שדי חמד ועוד – שיש לחזור ולהתפלל.

הערה: יש לומר המלך הקדוש, אמר מלך קדוש – בדיעבד אינו חוזר (משנ"ב שם).

3. אמר בטעות האל הקדוש ונזכר תוך כדי דיבור – מתקן. אמר בטעות האל-ולא סיים הקדוש, אפילו שהה הרבה, מסיים המלך הקדוש ואינו חוזר לראש (דעת תורה וכף החיים שם, ט).

4. המדלג על "יעלה ויבוא" – אינו חוזר, כיון שהזכיר קדושת היום ב"ותתן לנו" (אלף המגן, ל"ה).

בקשת צרכים פרטיים

מותר לבקש בתפילות הימים הנוראים כל בקשה פרטית וכללית (מטה אפרים תקפ"ב, כ"ח). כמו כן, מותר וראוי להתפלל על חולים ר"ל ואין צורך להוסיף יו"ט הוא או שבת היא מלזעוק" - מטה אפרים תקפד, כה אורחות רבנו ח"ב עמ' קפ"א בשם מרן החזון איש זצ"ל וכן דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל ב"מוריה" אלול תשע"ד. ובתפילת עמידה, מוסיפים את הבקשות לפני "יהיו לרצון" השני (מ"ב סו"ס"י קכ"ב).

בכי בראש השנה

לעניין **הבכי בימי ראש השנה**: לדעת האריז"ל, מי שאינו בוכה בימים אלו נפשו אינה מתוקנת כראוי (באה"ט תקפ"ד, ג), ובמגן האלף ש"זה מראה על קושי הלב ורוע תכונות הנפש" ... ולדעת החיד"א ושד"ח יעשה לפחות קול של בכי ... מכל מקום, יהיה הבכי, בכי של רוממות וכיסופין, אבל לא בכי של חרטה צער ועצב (מטה אפרים תקפ"ד, כ"ח). והובא בשם האריז"ל שהמרגיש לפתע, במהלך ימי ר"ה, התרגשות גואה וגוברת, עד שעניו מוצפות בדמעות, בידוע שבאותה שעה הוא נידון....

מאידך, לדעת הגר"א ב"מעשה רב" אין לבכות בר"ה, כדברי הנביאים בנחמיה ח, ט-י: "היום קדוש הוא, אל תתאבלו ואל תבכו, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים, ואל תעצבו, כי חדות ד' היא מעוזכם".... יש מבארים (ביניהם הגר"מ שטרנבוך שליט"א, נין ונכד להגר"א), שאין סתירה בין דברי האריז"ל לבין דברי הגר"א, בשעת התפילות והתקיעות - לכל הדעות מותר לבכות בראש השנה כנאמר "ודמעתה על לחייה" "והיא בוכה".... (חנה) אבל מחוץ לשעת התפילה והתקיעות - יש להשתדל מאד להיות בשמחה, כי הוא יום המלכת המלך, וסימן טוב לכל השנה, להיות בביטחון, בשמחה ובטוב לבב.

לשנה טובה תכתבו

לאחר ערבית מברכים זה את זה בברכת **"לשנה טובה תכתבו (י) ותחתם (י)** (רמ"א תקפ"ב, ט) **לאלתר לחיים טובים ולשלום"** (ח"י אדם קל"ט, ה), ולרבים אומרים: "תכתבו ותחתמו" ולנשים "תכתבנה ותחתמנה". [דעת הגר"א שאין להזכיר בר"ה חתימה אלא ביו"ה כ, אך המנהג כמג"א מפני ש"צדיקים נחתמים לאלתר בר"ה], ומרן הסטייפלר זצ"ל ברך לכל מי שפגש בדרכו מביהכ"נ לביתו. ברכה זו מברכים לכל היותר, עד חצות היום הראשון של ר"ה (12:30) – מג"א. ולדעת הלבוש ברכה זו יש לברך עד סוף שעה שלישית (9:30) בלבד. שהצדיקים והצדיקות נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים טובים והמתברך לאחר מכן בנוסח "תיכתב" עלול להיפגע, כביכול חושבים אותו לבינוני, או ח"ו גרוע מזה. לאחר מכן אפשר לברך "לשנה טובה תחתם (י) או בכל ברכה מבלי להזכיר כתיבה.

וכבר הובא בספרים הקדושים, שכך קיבל הבעש"ט זיע"א מרבותיו, שכל ברכה ל"כתיבה וחתימה טובה" שברכו מיום **חמשה עשר באב** - בגימטריא 928 וכן **"כתיבה וחתימה טובה"** – בגימטריא 928 בוראת מלאך מליץ טוב ליום הדין.

טוב ונכון שבנים ובנות יכתבו איגרת ברכה עם בקשת סליחה ואיחולים לשנה טובה להוריהם, ויניחו האיגרת תחת החלות, כדי שעם בציעת הפת, יקראו ההורים את דברי ילדיהם, המתחילים את השנה החדשה במצווה יקרה של כיבוד אב ואם (זיו המנהגים אלול, כ"ה).

סעודת ליל החג

קידוש

לפני הקידוש, היה נוהג מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל להזהיר לנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנרות, שלא תענינה "אמן" על "שהחיינו" שבקידוש, ובדיעבד, אם ענו - אינו הפסק (מנחת שלמה תניינא, ס), ויש שפסקו, שאף לכתחילה, יכולות לענות (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ק"א). מכל מקום, מי שענתה אמן, נכון שלא תשתה מכוס הקידוש, מפני שהפסיקה באמן בין הגפן לשתיה (שו"ת הר צבי או"ח נד שו"ת שבט הלוי ח"ג או"ח סט וחזון עובדיה עמ' קל"ג) ויש שכתבו, שתעשה איזה הפסק ותברך הגפן לפני שתייתה (לוח דבר יום ביומו). ואשה המברכת בכל קידוש הגפן לעצמה לפני שתייתה, לכל הדעות עונה אמן שוב על ה"שהחיינו" שבקידוש.

הנהגות הסעודה

"אוכלים ושותים ושמחים, שאף שהוא יום הדין מכל מקום יש אומרים שיש בו גם מצות ושמחת בחגך" (שדי חמד מערכת ר"ה) ובגמ' ע"ז ה ע"א וברש"י שם: "דאי אפשר בלא בשר" וכן מדייק הגר"א בנצל שליט"א מלשון הרמב"ם. וברמ"א תקפ"ג, א: "ונוהגים לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה" עפ"י הכתוב: "אכלו משמנים שתו ממתקים" (נחמ"ה, ח), והוא סימן טוב שישמחו כל השנה. **אמנם**, לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראש ותהי יראת ד' על פניהם" (שו"ע ומשנ"ב). הכרעת

הפוסקים, שאין להתענות בר"ה, ולכלל הדעות אסור להתענות בליל ר"ה (שו"ע תקצ"ז, א לבוש וב"ח שו"ע הרב, א באור הגר"א, חיי אדם ושע"ת).

כידוע, לקיום מצות שמחת יום טוב, חובה על גברים לאכול בשר לפחות באחת משתי הסעודות בכל יום, ולדעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל ויבדל"ח הגר"מ שטרנבוך שליט"א אין די לזה בבשר עוף, אלא בשר בקר דומיא דשלמי חגיגה, נשים אינן חייבות דווקא בבשר, ששמחת יום טוב שלהן בבגדים ותכשיטים כפי ממונו של הבעל (רמב"ם יו"ט פרק ו'). ואכן, לקראת יום חגנו, יש לקנות לאישה בגד או תכשיט, ולקטנים ממתקים.

מטבילים המוציא בדבש – לצאת מספק דין "עיקר וטפל" בהטבלת תפוח בדבש. (יתכן שהדבש העיקר לברכה) ועפ"י לקט יושר הדבש נלקט ע"י הדבורה העוקצת – מעז יוצא מתוק, ומקוים שהקב"ה יהפוך לנו הדין לרחמים. ובני ספרד מטבילים בסוכר, ויש המטבילים גם במלח (הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשלמת חיים או"ח שכ"ו). ובכל אופן, שיהיה מלח מונח על השולחן, מפני שמגן מפני הפורענות. וכן היה על שולחנם של מרן הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב זצ"ל גם מלח – על פי בקשתם, אבל בכל הסעודות הטבילו את המוציא בדבש בלבד (הליכות שלמה ר"ה א, אורחות הלכה הערה 27 והליכות האיש עמ' קצ"ב), ויש המטבילים פרוסת המוציא בדבש עד שבת בראשית (מט"א). אמנם, יש שעפ"י הקבלה אינם מניחים כלל דבש על השולחן הדומה למזבח.

הערה: במשפחתנו, יוצאי פרסבורג וסערדאהלי, בכל ליל שבת ויום טוב אין מטבילים במלח, מפני שאין הקטר חלבים ואמורים בליל ש"ק, ולא שייך "על כל קרבן תקריב מלח" בלילה (מנהגי חת"ס ח, י"ב).

"סימנא טבא"

בלילה הראשון אוכלים את "הסימנים" לאחר המוציא. אומרים את ה"יהי רצון", בפרי הראשון שעליו מברכים, לאחר טעימה קצת, בהרהור תשובה (למנהג **אדמו"ר** – לפני הטעימה) ולדעת **המשנ"ב** – "יהי ר"מ מלפני ד' אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו'". **מנהג ירושלים** לומר: "יהי ר"מ מלפני אבינו שבשמיים וכו' " וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל. ומרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל ב"יהי רצון" הראשון (על התמר) אמר בשם כמשנ"ב, ובשאר, אמר "יהי ר"מ מלפני אבינו וכו'", (הובא בהליכות שלמה ר"ה). אוכלים ראש כבש (שו"ע תקפ"ג, ב) או דג (חיי אדם קל"ט, ודה"ח קמ"ב, ב), ואומרים "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב" ומכוונים לראש – לעשות רצון אבינו שבשמים. בן אצל אביו ותלמיד אצל רבו, אומרים גם כן "שנהיה לראש" ואין בזה זלזול באב או ברב (מועד לכל חי י"ב, י"ט).

סדר אכילת הסימנים: תמר (מכוונים לפטור כל פרי העץ), **רימון**, אם הוא עתיד לשמש כ"שהחיינו" בליל ב', מביאים אותו לשולחן, רק לומר עליו את ה"יהי רצון", ומוציאים אותו מהחדר. **תפוח** (אדום ומתוק – מחזור ויטרי) **בדבש**, קרא (דלעת או דלורית). לאחר מכן, **רוביא** (לוביא או חילבה) **כרתי** [כרישה] **סילקא** (תרד או סלק), **דגים** (שנרבה ונפרה כמותם – משנ"ב שם, ד), **וראש כבש או דג**.

על פרי האדמה: לדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל מברכים "בורא פרי האדמה, שאין מינים אלו מחמת הסעודה ולגר"ע יוסף זצ"ל, עדיף לאכול עם מעט פת בלא ברכה. והגרי"ש אלישיב זצ"ל הקפיד לברך "בורא פרי האדמה" על בננה או מילון ולפטור את הסימנים שברכתם "האדמה" (עדות נכדו הר"ר אריה שליט"א).

הערה: אפשר לומר היה"ר על הסימנים גם בלי לאכול מהם כגון: כשחוששים לתולעים. (הגר"מ שטרנבוך שליט"א כמנהג הגאונים). ולדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, אזי אומרים את ה"יהי רצון" בלא שם בדיקת ה"סימנים" לראש השנה, בספרנו "הכשרות" פרק י"ג.

מאכלים שאין אוכלים בראש השנה

מאכלים **חמוצים ומרים** (משנ"ב תקפ"ג, ה מט"א וכה"ח שם) בכלל זה פירות בוסר ואולי אף לא חסה [מרור] אם אינה מטובלת במתיקות. ובכלל **חמוץ**: חמוצים, כולל מלפפונים בחומץ [ולכאורה במלח – מותר], חמוציות, וסלטים המטובלים בהרבה חומץ, אבל מותר טיבול מעט בחומץ, לנתינת טעם (קיצור שו"ע כ"ט, ט וכף החיים, שם). וכתב החיד"א (במורה לאצבע) "בבתינו לא יעלה הלימון על השולחן בר"ה" ומסתבר שרק לטיבול מעט, מותר. אין אוכלים **אגוז** (מכל הסוגים, כולל פיסטוק ובטנים [אגוז אדמה] (רמ"א ושו"ע הרב) – שאגוז בגימטריא חט[א] ומרבה ליחה והשתעלויות המפריעים בתפילה.

סיבה נוספת לאי אכילת אגוז, למרן החת"ס כיון שעל הפסוק בשיר השירים: "אל גינת אגוז ירדתי" דורשים חז"ל: "מה האגוז הזה אעפ"י שהוא מתגלגל במקום הלכלוך והרפש, קליפתו העבה משמרתו, כך ישראל אעפ"י שהם מתגלגלין

בגלויות הם שומרים עצמם וכו" – ואין ראוי להזכיר הגלויות בר"ה). אבל אגוזים טחונים בעוגה או תבשיל, שאינם נראים ורק טעמם מורגש – מותר לאכול (שו"ת באר משה ג, צ"ז ועוד). ויש שאינם אוכלים שעועית ושום, המרבים ליחות.

מאכלים חריפים: אף שמובא בתשובות הגאונים שיש שלא אכלו, הכרעת ערוה"ש שם, ג שאין להימנע מאכילתם. יש שאסרו אכילת ענבים בר"ה (מנהג הגר"א במעשה רב, משנ"ב תרד, וכה"ח תקפ"ג, כ"א), ולדעת הגר"ע יוסף צ"ל אין לאכול ענבים שחורים דווקא. ויש שכן נהגו לאכול ענבים (מט"א ת"ר, ו לקט יושר עמ' קכ"ט ובארחות רבנו ח"ב עמ' קע"ה שכן נהג מרן הסטייפלער צ"ל).

"יעלה ויבוא" בברכת המזון

בכל סעודות החג במשך היומיים בכל ברכת המזון מוסיפים **"יעלה ויבוא.....** ביום הזיכרון הזה וכו" **שכחו לומר "יעלה ויבוא":** בלילה - אם התחילו הברכה הרביעית, וכבר אמרו ה"א-ל" (משנ"ב קפ"ח, כ"ג) – חוזרים ומברכים ברכת המזון (תהילה לדוד, ישוע"י ובקצה"ש בשם פסקי הסיידור ובמנחת שלמה ב, נ"ח מפני שבלייל ראש השנה, לכל הדעות אסור להתענות). **ובני ספרד** – אינם חוזרים על שכחת יעלה ויבא בברכת המזון בראש השנה. **ביום** – אם התחיל ברכת הטוב והמטיב – אין חוזרים. בנות ונשים אינן חוזרות על שכחת יעלה ויבא, בכל יום טוב כולל ראש השנה (פרט לליל הסדר שחייבות במצה מן התורה) מפני ששמחת יו"ט שלהן לאו דווקא באכילה (הגרע"א שו"ע או"ח קפ"ח ופסקים, א).

"הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה וכו' "

נוהגים לומר בברכת המזון: "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה" ובסדר רב שבתאי הנוסח: "יחדש עלינו שנה טובה ומתוקה" ויש נוהגים לומר כן, בכל עשרת ימי תשובה (מט"א תר"כ, א) ויש אומרים אותו עד שמחת תורה (קצה המטה בהשמטות בשם זיכרון יהושע). ויש נוהגים, להוסיף גם כן: "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב" כמו בכל יו"ט (מטה אפרים שם).

הנהגות בימי ראש השנה

א. יש להיזהר יותר מכל השנה, מלכעוס בימים אלו, מלבד גודל האיסור תמיד, יש בשמירה על הרוגע והשמחה, לסימן טוב לכל השנה כולה. ואף אם ישב אדם בטעות על מקומו הקנוי לתפילה, אם לא נרמז, יש לשבת בתוך ד' אמות (לגר"ח נאה - 1.92 מטר) למקומו, וזה כאילו ישבנו במקומו. (משנ"ב תקפ"ג, ד חיי אדם קל"ט, ו ובן איש חי, נצבים).

ב. נוהגים לסיים אמירת ספר תהלים פעמיים בר"ה – כנרמז "כפר" בגימטריא (300 פרקים) "לעמך ישראל". ואכן, יש המשתדלים לאומרם בכל עת שאפשר במשך היום והלילה. והיו מגדולי הדורות זי"ע שאמרו שעדיף לומר תהלים בר"ה מלימוד אחר. אכן, יש לציון, שהגאון מטשעבין צ"ל ישב בראש השנה אה"צ, עם חתנו הגר"ב ד שניאורסון צ"ל, ועסקו בסוגית "שור שנגח". ומפורסם שהאדמו"ר בעל ה"דברי חיים" זי"ע הסתגר בחדרו קודם התפילות והיה שקוע בספר קצות החושן, באמרו שהתורה היא התבלין וסם החיים הגדול ביותר כנגד הייצר הרע (כדאיתא בקידושין "אם פגע בך מנוול זה... משכהו לבית המדרש וכו'). וכמובן, הכול לפי מה שהאדם מרגיש.

ב. אף המקלים לעשן בשאר יו"ט, ובדעתם לעשן בראש השנה, יזכרו, כי "יש לבעל נפש לפרוש בראש השנה מעישון סיגריות, אם לא שיש לו צורך גדול לרפואה (מטה אפרים, תקצ"ט וכן כתבו שע"ת תקי"א ומחזיק ברכה תקי"ז, א) ובשו"ת התעוררות תשובה או"ח, רכ"ה שאביו הכת"ס צ"ל, הגם שבכל יו"ט לא נמנע מלעשן (ראה שו"ת כת"ס ס"ו) אבל בר"ה נמנע מחמת אימת הדין, וכן הזהיר האדמו"ר מהרי"ץ מלובביץ צ"ל. והלוואי ויתקיים ביום ר"ה "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה". כמובן שהמעשנים צריכים להיזהר בכמה וכמה דברים - כמפורט בספר "פיסקי תשובות" ח"ה עמ' שפ"ה.

ג. נכון לכל אחד לקבל על עצמו בימים הנוראים איזו הנהגה טובה או הידור במצווה מכאן ולהבא, איש לפי מעלתו (הגה"ק בעל ערוגת הבושם והגה"ק בעל אריה דבי עילאי צ"ל ובמנהגי מהרש"ב מלובביץ צ"ל).

שחרית יום ראשון של ראש השנה

נוהגים להשכים לבית הכנסת בראש השנה, שעיקר הדין בשלש שעות ראשונות של היום, והוא אחד מהימים שנהגו ישראל להשכים בהם (מטה משה תתקנ"ח ומטה אפרים תקפ"ד) ואכן, יש הנזהרים להיות ערים מעלות השחר - 5:18 (מט"א, כף החיים שם ובא"ח) על כן לדעת הגר"נ קרליץ צ"ל מי שהתעורר לאחר עלות השחר - לא יחזור לישן. אמנם, לדעת הגר"ש אלישיב צ"ל אם נחוצה לו השינה ויש זמן מספיק לתפילה - יכול לכתחילה לחזור ולישן. ואכן, לדעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א העיקר להיות ערים מהנץ החמה - 6:29

הערה: למתפלל ביחידות, לדעת, שאין להתפלל מוסף ביחידות, בר"ה לפני תום 3 שעות של היום (9:30).

לבישת "קיטל"

נוהגים ללבוש בגד לבן ונקי לתפילה בראש השנה וביום הכפורים, וגם הוא בגד מתים ולב האדם נכנע על ידי כך (רמ"א תר"י, ד), לעניין לבישתו בשנה ראשונה אחר נישואין דעות שונות והמנהג, כשהחתן מעל גיל 20 ללבושו (ראה פיסקי תשובות תר"י, ג). וכן לעניין אבל ר"ל חילוקי דעות אם ללבושו (משנ"ב שם, י"ח) והמנהג הפשוט ללבושו. (שו"ע הרב, ט קצור שולחן ערוך קל"א, ט"ז חיי אדם קמ"ד, ט"ז ולקוטי מהרי"ח). **יש לציין**, שכאשר ה"קיטל" מיוחד רק לתפילה, אסור להיכנס בו לחדר שירותים, אלא להטיל מים, אבל המשמש גם לישיבה בסעודות ר"ה או קפטן ירושלמי לבן שלובשים כל היום - מותר להיכנס בו (משנ"ב שם, י"ח מט"א, י"ב כה"ח, ל"ז).

עמידה בעת פתיחת ארון הקודש

מנהג העולם לעמוד, כשפותחים את ארון הקודש במהלך התפילות, אולם אין זה חיוב מן הדין, שהרי ספרי התורה במקומם, שמקום שהוא למעלה מ 10 טפחים, כרשות אחרת, ועושים כן דרך כבוד, שחובת עמידה, דווקא כשמוליכים את הספר (ט"ז יו"ד רמ"ד, י"ג ושער הציון קמ"ו, י"ח). והגרי"ש אלישיב העיר, שאכן, אלו שמקומם ממש מול ארון הקודש - יש עניין שיעמדו, משום הידור לתורה (הליכות האיש עמ' ר"א).

עמידה בחזרת הש"ץ בשעה שאומרים פיוטים: כתב ה"דעת קדושים" (הובא בדעת תורה ק"ב, ד): שהאיסור לעבור כנגד המתפלל הוא רק בזמן שמתפלל תפילה שתקנו אנשי כנסת הגדולה ולא בזמן שמוסיף תחנונים. ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל מאז שראה דבריו, העתיקם בכתב ידו בסוף המחזור הישן שלו, והחל לשבת בעת אמירתם, למרות שהקפיד תמיד לעמוד בעת חזרת הש"ץ (כדברי הרמ"א קכ"ד, ד: "יש אומרים שכל העם יעמדו כשחוזר שליח הציבור התפילה"), ובוודאי, חלשים וזקנים - לא יתאמצו לעמוד. **הלל:** אין אומרים הלל בראש השנה ויום כפורים (שו"ע תקפ"ד, א) "לפי שספרי חיים ומתים פתוחים ואיך נאמר שירה, אף שאנו בטוחים שנצא זכאים, מכל מקום צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין" (משנ"ב שם).

תקיעת שופר

אכילה ושתייה לפני התקיעות

אסור לאכול ולשתות לפני תקיעת שופר, כמו לפני כל מצווה שזמנה ביום, ומי שאין דעתו מיושבת עליו לשמוע התקיעות ולהתפלל עד שיטעם, יעשה קידוש ויאכל כזית מזונות וישתה מעט קפה או תה, בצנעה (מטה אפרים). אישה חלשה, יכולה לאכול לפני שמיעת התקיעות לכתחילה (קיצור שולחן ערוך, קכ"ט) והיינו אפילו בחלישות כל שהיא (קצור הלכות המועדים עמ' מ"ו) ופשוט שלאחר שחרית – **אסור** לאכול לפני קידוש.

הנחיות לקיום תקיעת שופר כהלכה

ילדים קטנים שטרם הגיעו לחינוך, מוטב שיעמדו ליד אימותיהם בעזרת הנשים בשעת התקיעות ולא יפריעו לאבותיהם ואחיהם לשמוע את התקיעות כדין. כיוון שהנשים אינן חייבות במצווה מעיקר הדין (משנ"ב תקפ"ב, ב) עם זאת, גם הנשים אסורות להפסיק בדיבור באמצע שמיעת התקיעות, לפחות במשך תקיעות "דמיושב" [פרט דיבור שלצורך התקיעות והתפילות, אם אי אפשר ברמז, וכן לברכת "אשר יצר"]. ויש סוברים שקיבלו על עצמן מצוה זו כנדר, בשו"ת רע"א בהשמטות א כתב: "רוב נשים דידן מחמירות לעצמן וזהירות לקיים שופר והווה כקיבלו עליהן" ובבן איש חי ניצבים י"ז: "אך רוב הנשים קבעו מצוה זו עליהן בתורת חיוב ובאות לביהכ"ס לשמוע קול שופר". ומכל מקום, איש שאינו שומע כדין – ביטל מצות היום ח"ו.

נשים העומדות בסמוך לבית הכנסת או אפילו בביתן, ושומעות התקיעות ומכוונות לצאת – יוצאות ידי חובה, שהתקיע בבית הכנסת מכוון להוציא כל השומע תקיעותיו (שו"ע תקפ"ט, ט ומ"ב ט"ז) השומעים תקיעות, מבית הכנסת הנמצא בתוך **מרתף** והחלונות בסמוך לקרקע – ספק אם יוצאים, ועדיף להיכנס לבית הכנסת, כי בחוץ שומעים קול "הברה" כהד, ולא קול תקיעה (באור הלכה תקפ"ז).

המאחרים לביהכ"נ לשמיעת התקיעות, וכבר נאמרו ברכות התקיעה, בני ספרד ואשכנז ובנות אשכנז רשאים לברך בזריזות לעצמם, לא יספיקו לברך, יקשיבו לתקיעות, ויברכו הברכות, בזריזות, בין סדר לסדר. ואישה **בת ספרד** - אסורה לברך לעצמה, ברכות התקיעה.

המתפללים ביחידות

התוקעים לעצמם או באים לתקוע להם, לכתחילה, לא יתקעו להם עד שיעברו ג' שעות מעלות השחר - משום שבשעות אלו מידת הדין גוברת. ואין נכון לתקוע אז (משנ"ב תקפ"ט, י"א ותקצ"א, ט"ו). וכן כנ"ל לא יעמדו לתפילת מוסף, בטרם חלפו שלש שעות זמניות של היום - **9:30** (שו"ע תקצ"א, ח ומשנ"ב).

התוקע לעצמו או תוקעים לו - אין תוקעים ביחידות, את התקיעות שעל סדר הברכות שבתפילת מוסף אלא רק תקיעות "דמיושב" הראשונות (שו"ע תקצ"ב, ב ומשנ"ב). מכל מקום, יחיד שלא שמע את כל התקיעות בציבור, הנהוג, שבמידת האפשר, משלים לעצמו שמיעת מאה קולות, אף שמן הדין די בשמיעת שלושים קולות בלבד (מ"ב תקצ"ו, ב).

תפילת מוסף

אף שנחלקו הפוסקים אם חייבות הנשים בתפילת מוסף של שבת ויום טוב. מכל מקום, בתפילות מוסף של ראש השנה ויוה"כ ודאי חייבות (שו"ת התעוררות תשובה ג, ס"ו ושו"ת יביע אומר ב, ו) שאינן אלא בקשות רחמים.

הערה: בתפילת לחש, כשאומרים עלינו לשבח, **יש לכרוע** כמו שכורעים כל יום באמירת עלינו לשבח, שהרי הביא המשנ"ב בס"י קל"ב, ט שמי שאינו כורע נראה ככופר במה שאומר (כן אמר הגר"א זלזניק זצ"ל ליד"נ יבדלח"ט הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א).

סוף זמן תפילת מוסף, לכתחילה – 1:30 שיר של יום בשני ימי ראש השנה (לפי הגר"א) – פרק פ"א.

שינה

נהגו שלא לישון במשך היום, ביום הראשון של ר"ה עפ"י דברי הירושלמי "מאן דדמיך בריש שתא – דמיך מזליה" [הישן בראש השנה, ישן מזלון] **העייף מן התפילות** ואינו מסוגל לומר תהילים ואינו מסוגל ללמוד, מותר לישון אחרי חצות היום (12:33) שכך נהג האריז"ל. ואף שכתב במטה אפרים: "הלואי ונתקן בהקיץ מה שתיקן האריז"ל בשינה"... מכל מקום הולך בטל - כישן.

תשליך

נהגו לאומרו ליד ים, נחל או מעין [אפילו יבשו מימיו - כף החיים] או ליד אוצר של מקווה טהרה. ואמירתו ליד "אקווריום" שאינו קבוע בקיר או בקרקע - לדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל "דברים בטלים". **ראוי בכל קהילה**, שהנשים תלכנה לומר תפילת ה"תשליך" בנפרד מן האנשים. וכתבו הפוסקים, שבמקום שהולכים יחד או אומרים בתערובת עדיף שלא יאמרו תשליך כלל (ערוה"ש תקפ"ג, ד) ובמטה אפרים תקצ"ח באלף המגן: "ויש לבטל המנהג שהנשים הולכות ל"תשליך" כי באים על ידי זה לערבוביה, ואוי לעיניים שכך רואים ביום הקדוש הזה, ודבר זה תלוי על פרנסי העיר להשגיח על זה". ויש לשבח מקומות בהם קבעו זמן מיוחד לגברים וזמן לנשים.

לקראת ליל שני של ראש השנה

יש להמתין בסבלנות עד לצאת הכוכבים – **7:06** ולא להכין דבר מהיום הראשון ליום השני, לא לקצוץ ולהכין סלטים, לא להדיח כלים ולערוך את השולחן ואף לא להחליף בגדים לצורך הלילה אם כבר סמוך ללילה. יש אומרים שאף אין להוציא חלות או מאכלים מהקפאה בטרם צאת הכוכבים. ועל כן המעוניינים יכולים להוציאם לקראת סעודת היום שאין ניכר שמכינים ליום הבא, ואז יישארו לערב. ואין צורך לומר ברוך המבדיל... אלא בהגיע הזמן מכינים להדלקה ולסעודת ליל שני של ראש השנה (מטה אפרים תקצ"ט, ה).

למעוניינים לקראת היום השני

ניקוי הבית

אסור להדיח ריצפת חדר שלם בשבת ויו"ט אף לא בשפיכת מים וחומר נזלי (בלא סמרטוט) וגריפתם במגב. אכן, אם ישנו כתם מקומי – מותר לנקות באותו מקום בלבד כנ"ל. ובור ניקוז שברצפה שיש לו מכסה אין לפתחו אלא כשיש לו בית אחיזה. (שו"ע ש"ח, י). וכשיש בראש הפתח רשת - גורפים כרגיל.

רחיצה ביום טוב

אף שביום טוב, ניתן להשתמש במכשירים לחימום מים הפועלים מעצמם (בוילר חשמלי מופעל בשעון שבת, דוד שמש) פרט למכשיר "יונקרס" מחמם-מהיר ע"י להבת גז, המופעל עם פתיחת ברז המים החמים, שלפני כל שבת ויו"ט חובה לנתקו. מכל מקום, גם ביום טוב אין לרחוץ את רוב הגוף בבת אחת (ובשימוש בידיה ה"טוש" במקלחת, נחשב תמיד כמיעוט הגוף – דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל).

אין להשתמש אלא בסבון נזלי ולהיזהר מסחיטת שיער. היינו, שמותר רק ל"טפח", דהיינו, להצמיד את המגבת לשיער, והמים היוצאים, נספגים מיד במגבת, ולדברי "בן איש חי", יש לכרוך את המגבת סביב השער כטורבן. ובכל אופן, אין למשוך את המים מן השער כלפי חוץ [יש לגברים להיזהר בכך גם כן, בשיער הזקן והפאות, בכל שבת ויו"ט]. ויש להיזהר שלא לבוא לידי סחיטת המגבת, או תלייתה לייבוש במקום ובדרך שתולים ביום חול.

סעודת ליל שני של ר"ה

כשעומדים להתחיל בסעודת החג, מדליקים את הנרות [בהעברת אש] בסמוך לקידוש, לפני ההדלקה, המברכות שהחיינו בנר, נהגו להניח על השולחן פרי חדש, או בגד חדש אם יש, ומכוונים גם עליהם, בשעת אמירת ה"שהחיינו" בהדלקה, כשם שמכוון גם עליו המקדש בברכת "שהחיינו" שאומר בקידוש.

[האפשרויות לפרי חדש בעונה זו: **תמרים** - טריים, הנמכרים באשכולות, בצבע צהוב (אפשרי להקפיאם, ונעשים ממש ממתק). **רימון** - במידה וטרם אכלו ממנו בעונה זו, ורק הניחוהו על השולחן בלילה הראשון, לאחר הקידוש ואמירת שהחיינו, לצורך אמירת ה"יהי רצון" ומיד הוציאוהו, ולא עמד שם כשברכו "שהחיינו". **מנדרינות** - כשהן כבר בשלות ואינן חמצמצות. **חבוש** - מבושל. אין פרי או בגד חדש, מכל מקום, **אומרים שהחיינו** בנרות ובקידוש. **ויש לדעת**, שכשיש פרי חדש יש לכוון ב"שהחיינו", בעיקר על קדושת היום השני (ש"שתי קדושות הן") ולא רק על הפרי, כיוונו מחוסר ידיעה, רק על הפרי, בדיעבד, יצאו ידי חובה (מנחת שלמה א, כ).

מיד לאחר הקידוש

לפני נטילת ידיים, טועמים מן הפרי החדש, בברכת הפרי, כדי **להסמיך את אכילתו** לברכת ה"שהחיינו" – מחצית השקל ומטה אפרים ת"ר, ו. [ואין זה נחשב הפסק בין הקידוש לסעודה, כי הסמכת הטעימה מהפרי לברכת השהחיינו שכוונה גם עליו, היא המאפשרת את השהחיינו בקידוש למרות הספק שמא ימי ר"ה "קדושה אריכתא"]. ואם אוכלים ממנו "כזית", מתחייבים ב"ברכה אחרונה" והנכון, שבשעה שמברכים "העץ" על הפרי, יכוונו להוציא בברכה גם פירות או ליפתן שיאכלו בסוף הסעודה לקינוח, ואז אפילו אכלו מהפרי יותר מ"כזית" - אינם מתחייבים בברכה אחרונה (ספר שש"כ מ"ז, הערה רכ"ב עפ"י משנ"ב קע"ו, ב וארחות רבנו שכן נהג הגריי"ק זצ"ל).

הערה: אין להפסיק בדברים שאינם מעניין אכילת הפרי, בין הקידוש לבין אכילת הפרי, **ובכלל זה**, הנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנר, וכיוונו גם על הפרי החדש. ואכן, מורנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל, הכריז בביתו בליל שני של ר"ה, לפני קידוש, שכל המסובים יימנעו מלדבר בדברים אחרים, עד לאחר טעימת הפרי.

יש שאוכלים ה"סימנים" **גם בלילה השני** (שע"ת תקפ"ג בשם א"ר, כמנהג החת"ס ומהר"ם אש, ראה מועדים וזמנים א, עמ' ק"ו), ובן איש חי נהג לאכול ה"סימנים" כשהיו לו – גם בסעודות היום, וכן הוא במט"א תקצ"ז, ה. וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל לאוכלם בשני הלילות ובשני הימים, שביום עיקר הדין, וצריך לסימנא טבא".

מוצאי החג: ירושלים - **7:06** אזור המרכז הצפון והדרום - **7:07** רבנו תם - **7:41**

הבדלה: בברכת הגפן וברכת המבדיל (בלא נר ובשמים). שכחו להבדיל, שוב אין מבדילים, שלמחר הוא צום, ולאחר יום טוב, אין מבדילים אלא למחרת החג עד השקיעה.

יום רביעי - "צום גדליה" - ג' תשרי תשפ"ג

רמב"ם תעניות פ"ה: "יש ימים שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה וכו' ובזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב"

צום גדליה – תענית ציבור בג' תשרי, לכפר עוון הריגת גדליה בן אחיקם, ממונה מלך בבל על שארית הפליטה, דלת העם הנשארים ביהודה. והרגו ישמעאל בן נתניה עם היהודים אשר עמו במצפה (ירמ' מ, מ"א). ובזאת נכחד יתר הפליטה מארץ יהודה. וקבעוהו צום ותענית לדורות (זכריה ז, ה - י"ט) ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלוקינו (גמ' ר"ה י"ח ע"ב ונדרים י"ב ע"א). ואף שיש שכתבו שנהרג בראש השנה (רבנו ירוחם הובא בב"י וד"ק ירמ' מ"א, א) להלכה אינו "צום נדחה" (הכרעת הביה"ל תרמ"ט עפ"י הריטב"א וכף החיים שם, ח).

תחילת הצום: עלות השחר, לבני אשכנז – **5:02** לבני ספרד – **5:19**

המעוניינים לקום לאכול קודם עלות השחר צריכים לעשות תנאי לפני הליכתם לישון, במוצאי ר"ה – "איני מקבל עלי התענית עד עלות השחר". לענין שתיה: **בני אשכנז**, הרגיל לשתות, או הצמא, רשאי בדיעבד לשתות, אף אם לא התנה (משנ"ב) **בני ספרד**, מלשון השו"ע משמע, שהתנאי מעכב אף לענין שתייה. מותר להתחיל באכילת פת עד חצי שעה לפני עלות השחר, ותוך החצי שעה אין לסעוד יותר מ"כביצה" פת (56 גרם). **התחיל לאכול לפני החצי שעה** - מותר להמשיך עד עלות השחר (משנ"ב פ"ט, כ"ז).

לבנות ונשים אין איסור, לאכול בחצי שעה שלפני עלות השחר – דעת הגרש"ז א"א זצ"ל – בספר משנת אברהם.

חולים תשושי כוח וזקנים שלדעת רופא הצום עלול להזיק לבריאותם, לא יתענו, ובכלל זה, **מעוברות** (לאחר 40 יום להריון) **מניקות** עד 24 חודשים אחר הלידה אפילו הפסיקו להניק, **ומפלת** ר"ל כמניקה (שו"ע תקנא מ"ב, ג כה"ח ודעת תורה שם).

הערה: כל שאינו צום: אוכל מהבוקר בצנעה אך לא בשר ויין ושאר מעדנים. **קטנים** – אינם צמים, ואוכלים כל שלקיוס גופם. אך אין לתת בידם ממתקים, אא"כ לקחום בעצמם (ברכי יוסף, שם).

שטיפת הפה: מותרת לאסטניסט (רגיש) אפילו עם משחה, ויש לפלוט הכול. ולגר"ע יוסף זצ"ל יש להימנע מלהכניס לפה בבת אחת רביעית מים (86 סמ"ק), ויש לפלוט הכול.

בליעת תרופות: מותרת, לגרש"ז אויערבך זצ"ל אפילו עם מים הנצרכים לכך, לגר"ע יוסף זצ"ל עדיף בלא מים, לדעת בעל שו"ת ציץ אליעזר, יש לפגמם, כגון עם תמצית תה סמיכה. ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שדי לפורר קצת מהכדור למים

נגיעה במאכלים ביום הצום: לדעת פרי מגדים מש"ז תריב עפ"י הט"ז "אין לגעת במאכלים שלא לצורך, שמא יבוא לאכול".

הטועה ואכל או שתה – ימשיך בתענית ואין צריך להשלים תעניתו. ולמשנ"ב אף אומר עננו ועולה לתורה במנחה. **טעה וברך על מאכל** – בשדי חמד (בשם נחפה בכסף) שב ואל תעשה (ויאמר בשכמל"ו) ויש אומרים שבצום דרבנן עדיף שיטעם מעט, שלתשובת הרמב"ם, ברכה לבטלה איסור לא תישא וגו' והצום מדרבנן.

רחיצה – אין לרחוץ כל הגוף בחמים דרך תענוג. אלא רק פניו ידיו ורגליו (פמ"ג ושעה"צ תק"נ, ח).

אמירת עננו - **בני ספרד** – בשחרית ומנחה **בני אשכנז** – רק במנחה. **השוכח עננו** - אינו חוזר ויכול להשלים באלוקי נצור וכו' העומד לסיים התענית אחרי מנחה, רשאי לומר עננו כל עוד צום, ולבני אשכנז בשינוי: "ביום צום התענית הזה". אומרים **"אבינו מלכנו"** בשחרית ומנחה אפילו כשאין צמים.

חצות היום – **12:30** זמן מנחה גדולה – **1:00** סיום הצום – **6:46** ויש נוהגים – **6:55**

"כה אמר ד' צבא' ... וצום השביעי (תשרי) וגו' יהיה לבית יהודה ולשומעיה ולמועדיה טובים והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח, י"ט).

עשרת ימי תשובה

"דרשו ד' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב" (ישעי' נ"ה, ו)

"אמר רבה... אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים" (גמ' ר"ה ע"ח ע"א) ימים בהם שערי שמים פתוחים, והקב"ה קורא לכולנו: "שובו אילי ואשובה אליכם, פתחו לי פתח כחודה של מחט... ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם". "שלוש תפילות נשמעות: תפילת יחיד בדמעות בכל יום, תפילת יחיד בין ראש השנה ליום הכיפורים ותפילת ציבור בכל יום (הג"ה אלפסי זצ"ל בתפארת שמואל לברכות פ"ג).

עוברים מעבודת הכלל לעבודת הפרט: א. תשובה תפילה וצדקה ב. פיוסים ג. כפרות.

שינויים בתפילה

א. "המלך הקדוש": הטועה ואמר הא-ל הקדוש: אם נזכר תוך כדי דיבור ולא התחיל אתה חונן וכו' – חוזר ומתקן. נזכר לאחר מכן, או התחיל אתה חונן וכו' – חוזר לראש התפילה. ואינו אומר שוב ד' שפתי וגו' (מ" קי"ד, כ"א). ואפילו ספק אמר – חוזר (כי אין שייך "להרגיל לשונו בעשרה ימים וגם אי אפשר לומר החתימה בשם ומלכות).

ב. "המלך המשפט": הטועה, לבני אשכנז – תוך כדי דיבור, חוזר ומתקן. לאחר מכן – אינו חוזר (סוף סוף אמר "מלך" ואמר "משפט") לבני ספרד ולדעת שו"ע הרב, נזכר עד יהיו לרצון וגו' (השני) חוזר להשיבה שופטינו וכו' עקר רגליו – יחזור על תפילת עמידה בנדבה. יש לציין שיש מפוסקי ספרד שלדעתם, ממשיך בתפילתו (בן איש חי פר' נצבים, י"ט) והכף החיים (רס"י קי"ח), וביארו שכיון שרבו הדעות בזה - ספק ברכות להקל, אפי' נגד מרן ואין חוזר. ויעויין גם בשו"ת אור לציון (ח"ד פ"ו אות ד) שכתב כן, ולדבריו, לאחר שסיים תפילתו יחזור ויתפלל בתנאי שאם אינו צריך תהא תפילתו נדבה.

ג. "זכרנו לחיים וכו' בספר חיים וכו'": מתקנת הגאונים, ואין חוזרים בשביל טעות בדבר שאינו נזכר בתלמוד א"כ נזכרים בטרם חתימת הברכה, חוזרים לבקשה. השוכח זכרנו לחיים וכו' וכבר חתם מגן אברהם יבקש בשומע תפילה זכרנו וכו' (שארין בקשה גדולה מזו בימים אלו) – בן איש חי, ניצבים.

הערה: "ברית כרותה לשפתיים" – יש לדייק לומר זכרנו לחיים – בשוא תחת הל' (טור בשם מהר"ם מרוטנבורג). האומר לחיים – בפתח (ח"ו לא חיים) בוודאי מתכוון לחיי הנצח-חיי עוה"ב (ר"י מעמדין).

ד. "אבינו מלכנו": אומרים שחרית ומנחה (גם ביחידות – דע"ת תקפד, א). בני אשכנז – פרט לשבת וערב שבת במנחה, בני ספרד – אומרים בכל יום כולל שבת, ובשבת, בדילוג "אבינו מלכנו חטאנו לפניך".

ה. יש אומרים כל עשרת ימי תשובה בברכת המזון: "הרחמן הוא יחדש עלינו שנה טובה ומתוקה" (מט"א תר"ב, א עפ"י נוסח "סידור רבי שבת").

ו. האומרים בעשרת ימי תשובה בין ישתבח לקדיש "שיר המעלות ממעמקים", מי שעדיין בפסוקי דזמרה, יכול לאומר עם הציבור, בין פרק לפרק, ויכול לחזור ולאומר במקומו, כשיגיע לאחר ישתבח (אלף למטה תקפ"ד, ב וקיצור הלכות המועדים, ר"ה דיני שחרית, ד).

הידורים ויתר הקפדה במצוות

קיצור שו"ע ק"ל, ב: "ראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחומרות שאינו נוהג בהם כל השנה, כי גם אנו מבקשים מאת השי"ת שיתנהג עמנו בחסידות..." **דוגמאות:** בדיקת מזוזות, הכנות לסוכות, אמירת ברכת המזון, ק"ש שעל המיטה ואשר יצר – מתוך הנוסח, זהירות מפת עכו"ם, יותר תהילים, יותר צדקה ותיקון המידות והמעשים. (הידור וחומרה – אין זה מחייב בתורת נדר לכל השנה – ב"י וערוה"ש תר"ג).

פיוסים

שולחן ערוך או"ח תרו א: "עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה חברו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו". ומי שאינו מעביר שנהא – אין תפילתו נשמעת. (א"ר ומט"א) וכל אדם צריך לבקש מחילה מהוריו, אחיו ואחיותיו, מאשתו, ואישה מבעלה, ומרביותו חבריו ושכניו – שמא פגע או צערם. והם מצדם יאמרו שמוחלים. (בן איש חי וילך).

עיקרי הדינים

א. מנהג העולם שהולכים רק לאוהביהם בעיו"כ לבקש מחילה ועפ"י רוב אינו לצורך... ואלו שעושים מהטפל עיקר, כופרים בעיקר המחילה... ושמא יתעוררו אוהביו שפגע בהם... ורע עלי המעשה" (יוסף אומץ).

ב. עדיף לבקש בעצמו, כי מודה ועוזב ירוחם (א"ר והחיד"א) מבקשים עד שלש פעמים גם בעזרת אחרים.

ג. "והמבקש מחילה מרבים בכלל (מודעה, רמקול...) אינו יוצא אם יודע שפגע באיזה יחיד בפרט" (משנ"ב)

ד. אין לבקש מחילה, באקראי, על רגל אחת, במפגש מיקרי בסופרמרקט, רכבת קלה, ברמזור.

ה. "בשעת בקשת המחילה אם נתגנה חברו בפני אחרים צריך לפרט מה שחטא לחברו, (החפץ חיים כלל ה, י"ב) אכן כשיודע שחברו יצטרע ויתבייש מזה כשיפרט החטא, אזי לא יפרט, אלא יבקש מחילה כללית, אם פגע בדבר מה מבלי לפרט" (בשם ר"י מסלנט מועדים וזמנים א, נד)

ו. לא יהא אדם אכזרי שלא למחול, שכל המעביר על מידותיו מעבירים לו... מידה כנגד מידה ומן השמים מוחלים גם לו. אלא אם כן, אין הבקשה אמתית. תלמיד לרב וילדים להורים צריכים לבקש אפילו מאה פעמים.

ז. המבקש יאמר הנני מבקש סליחה ממך ד' ומפלוני... (א"ר).

כפרות

א. שו"ע תר"ה, א: מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כפורים לשחוט תרנגול וכו' יש למנוע המנהג. (משום דרכי אמורי, ונראה כאילו מקריבים קורבנות בזמן הזה) רמ"א: ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה וכו' וכן נוהגים בכל מדינות אלו ואין לשנות. וכן נהוג כיום בכל העדות (כף החיים שם, ח). ואם עושים גם לאחרים, יעשו תחילה לעצמם ואח"כ לאחרים שיבוא זכאי ויכפר על החייבים (סידור השל"ה ומט"א, ד).

ב. העושים בכסף: עושים בסכום כל שהוא (י"א בשווי תרנגול וי"א במניין ח"י) במזומן, לא בצ'ק ובוודאי לא בכרטיס אשראי. מניחים הכסף במפית ומסובבים מעל הראש ואומרים: "זה הכסף ילך לצדקה ואני אלך ואכנס לחיים וכו' " ואין להשתמש לפדיון כפרות בכסף מעשר (משנ"ב ובאר היטב), והכסף ילך לצדקה לעניים דווקא.

ג. העושים בבעלי חיים: דווקא בכאלו שאין מקריבים על המזבח. ואפשרי גם בדגים (מ"ב תר"ה, ד בשם הלבוש).

פרטי דינים לנוהגים בבעלי חיים

א. לוקחים לכל אחד מבני הבית תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה (אריז"ל) כשאין היד משגת אפשר בתרנגול אחד לכל הבנים ובתרנגולת לכל הנקבות. (שו"ע הרב, ג) ובגמר הכפרה לא יאמרו "נפש תחת נפש". איש שעשה בתרנגולת ואשה בתרנגול – יצאו בדיעבד. (א"ר מבוטשאטש תנינא, תרה) **ב.** למעוברת לוקחים גם תרנגול אולי תלד זכר, למשנ"ב – שתי תרנגולות ותרנגול אחד. לאריז"ל – שלש נקבות ושני זכרים. ועושים הכול על ראשה בלבד. **ג.** אולטרה סאונד – נאמן (שו"ת קנה בושם ב, כ שלא כדעת מנחת יצחק) – ולוקחים כפי שהורה הסורק. **ד.** מעוברת שטרם מלאו מ' ימים להריונה – צריכה כפרה רק לעצמה. (הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר זצ"ל) ועדיף לתת לעני שווי הכפרה ולא את העוף עצמו. הערה: מי שלא עשה כפרות בעשי"ת יכול להשלים בהושענא רבה. (שו"ת שארית שמחה, ח).

שבת "שובה" - פרשת "וילך"

הדלקת הנרות: ירושלים - 5:50 מרכז – 6:05 צפון – 5:58 ודרום - 6:10

בני אשכנז - אינם אומרים "אבינו מלכנו" אף לא במנחה של ערב שבת. **בני ספרד** - אומרים, בדילוג "אבינו מלכנו חטאנו לפניך". ההפטרה: **"שובה ישראל"** (הושע י"ד) מוסיפים "מי א-ל כמוך" (מיכה ז י"ח-כ) ואשכנזים מוסיפים גם "וד' נתן וי"א תקעו שופר (יואל ב, י"א או ט"ו-ט"ז).

צאת השבת: ירושלים - 7:00 מרכז ודרום - 7:02 צפון - 7:01 רבנו תם - 7:40

במוצאי שבת: בני אשכנז - אינם אומרים "ויהי נועם וגו'" ובני ספרד - אומרים.

"היום הקדוש" - יום הכיפורים תשפ"ג

הורה לנו הבורא יתברך בתורתו: "והייתה לכם לחוקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וגו' " והבטיחנו: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם, לפני ד' תטהרו" (ויקרא ט"ז, כ"ט). אבינו מלכנו האב הרחמן, ברוב רחמיו וחסדיו יאמר לעמו "סלחתי כדברך", אך מזכיר לכולנו האדמו"ר מקוצק זי"ע: אמנם כן, "ביום הזה יכפר", אולם עלינו מוטל: **"עליכם לטהר אתכם"** ! "לפני ד' תטהרו" !

ערב יום הכפורים, יום שלישי ט' תשרי

אסור בתענית (אפילו תענית חלום), אין אומרים **תחנון** ואין אומרים מזמור **למנצח** יענך וגו'. בסליחות מתוודים רק פעם אחת **ובני אשכנז** – אין אומרים מזמור לתודה, ואין אומרים אבינו מלכנו וכו' לא בשחרית ולא במנחה. **בני ספרד** אומרים בכל התפילות אבינו מלכנו. **מצות אכילה ושתיה:** כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי (ברכות ה ע"א). ולכן מצוה לאכול בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה ובשתייה (שו"ע תרד, א ומשנ"ב). **לרש"י** – הכנה למצווה חלק מהמצווה, על כן המצווה מן הבוקר, ולא כבר מהלילה (באור הגר"א ויד אפרים) ומצות אכילה אפילו למי שאינו מתענה רק לשיעורין, משום שהוא זקוק בוודאי להכנה רבה. ובאלף המגן תקמ"ד בשם השדי חמד, שאף חולה מסוכן ר"ל שאוכל כדרכו ביוה"כ, גם הוא במצוות אכילה בערב יוה"כ. **לרא"ש** (יומא פח) – להראות חיבתו של הקב"ה, כמלך שגזר על ילד שעשועיו להתענות יום אחד, ולפני כן, האכילו והשקו. **לרבנו יונה** (שער שביעי אות ח) – להראות שמחתנו בהגיע יום כפרתנו. וכי יש לנו מלך מוחל וסולח לעוונותינו.

סעודה מפסקת: נשים גם כן במצוות אכילה בערב יום הכיפורים, אף שהיא הזמן גרמא, כיון שהיא הכנה לתענית – ונאמר "כל נפש וגו'". ויולדת וקטנות שאינן צמות – אינן במצווה. (כת"ס). **החיוב והקיום:** יש לאכול סעודה אחת נוספת בפת, בנוסף לסעודה המפסקת, ויש להרבות פי 2 ממה שאוכלים ביום אחר (סדור הרב ובכה"ח בשם פע"ח), ומנהג לאכול (בנוספת) דג, עפ"י מעשה המובא בטור סי' תרח ואין לאכול בשר בקר, שום, ביצים ומאכלי חלב חמים (זולת קפה או

תה בחלב) ולא יין ישן – כל היום. (משנ"ב תרח, ט"ז ומט"א). המנהג לאכול אף את הסעודה הראשונה (הנוספת למפסקת) כדרך סעודת יום טוב, בפריסת מפה ונרות דולקים וכו' (אורחות חיים תרד, ד וקצה המטה תרה, ל"ז עפ"י תניא רבתי).

הערה: השדי חמד מסתפק אם חייבים באכילת פת, ובמנחת חינוך, שי"ג. שאין צריך שלא נאמר סעודה, אלא "כל האוכל ושותה", ויש נוהגים עפ"י הקבלה בשבע סעודות, מכל מקום יש להשתדל להיות במצב אכילה ושתייה במשך כל היום. (כת"ס, קיד) ומהרי"ל דיסקין אכל צימוקים כל היום.

טבילה וטהרה

נוהגים לטבול במקווה בערב יום הכפורים (טור או"ח, תר"ו) משום טהרה מטומאה (רמ"א שם, א) או משום תשובה (מג"א, שם). מדקדקים בטבילה זו משום חציצה, על כן, יש לקצוץ הציפורניים, ולנקות מתחתן, ולהתרחץ בחמים ולצחצח שיניים. יש מעדות החסידים שגם נשים ובנות טובלות לטהרה לקראת היום הקדוש והגר"ע יוסף זצ"ל הסתייג מטבילת בנות רווקות, עפ"י דברי הריב"ש, ואף לא בערב יום הכיפורים. בחורים מגיל בר מצווה – טובלים, ויש מחנכים אף את הקטנים בטבילה זו (הלכות חג בחג כ"א, כ"א). אבל אסור לבן מגיל 9 ללכת למקווה יחד עם אביו.

מי שאין באפשרותו לטבול: ישפוך על עצמו ט' קבין מים שאובים (רמ"א ומשנ"ב שם) היינו: לדעת הגר"ח - 12.5 ליטר. ויש שכתבו, שאפשר לסמוך על עמידה תחת זרם המקלחת, כשהמים יורדים על ראשו, ושתי ידיו מול לבו ברפיון, במשך כ-3 דקות רצופות, ובכוונה לטהרה לקראת היום הקדוש (שו"ת מנח"ד, כ"א) ויש להקפיד שהמים יזרמו בזרימה חזקה (שו"ת שבט הלוי א, כ"ד).

תפילת מנחה – זמן מנחה גדולה: 12:58

תיקנו חכמים להתפלל מנחה בערב יוה"כ לפני סעודה המפסקת עם וידוי מלא ואף הנשים צריכות להתוודות בתפילת מנחה לפני הסעודה המפסקת, שאף הן מחויבות בעשרה וידויים במשך יום הכפורים. (ספר החינוך מצוה שסד: "ונוהגת בזכרים ובנקבות"). ואף החלש שאינו מסוגל להתפלל, לא יפחות מאמירת 10 פעמים וידוי במשך יום כפור (מהרי"ל).

ידוי נאמר בעמידה ("ויעמדו העם ויתוודו" – נחמיה ט') א"כ זקן או חלוש, ורשאים לשבת בעיקר בווידיים שבחזרת הש"ץ. ובשו"ע תר"ז, צ ב: שאין חובה לפרט חטאים אישיים. והרוצה לפרט, רשאי, ולרמב"ם הוא משובה. אבל רק בלחש ולא בקול שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" (תהילים ט"ז), והמתבייש מוחלים לו מיד.

הכאה על הלב באמירת הווידי אינה מעכבת. אלא שנהגו, לזכור כי הלב חומד וכו' וממנו היצרים והתאוות. וטוב לקפוץ ידו כשהאגודל מכוסה באצבעות (חיד"א מה"פלא יועץ"). ויזהר שלא יכה על לב חברו. (הגר"א דסלר זצ"ל). השוכח וידוי באחת התפילות אינו חוזר ומתפלל אלא אומר רק את הווידי. (דעת מרן הגרשז"א זצ"ל במחזור המפורש והגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי ט, ע"ג).

סעודה מפסקת

סעודה חגיגית בהתרוממות והתרגשות (גילו ברעדה). מטבילים המוציא בדבש ויש בסוכר ויש אף במלח. אוכלים מאכלים קלים: לא דג, בשר שמן, ביצה, ולא שומשום, חמוצים, וחרפים (שום) ולא משקאות משכרים.

המסיימים את הסעודה המפסקת אחרי פלג המנחה – 5:07 לפני ברכת המזון, יתנו בפה או בלב שטרם נכנסים לתענית, לגר"ע יוסף זצ"ל אם לא קיבלו הצום בפה או בלב – מותר עדיין לאכול. ואף מי שלא התנה מותר בשטיפת הפה. (מקראי קודש ע"פ מהרי"ל דיסקין זצ"ל).

הטמנה מערב יום כפור

בני אשכנז אסורים, להטמין מערב יוה"כ למוצאו, פרט לצורך יולדת, חולה או קטנים (משנ"ב) ואם משאירים עבור הנ"ל, מותר להוסיף גם לצורך הבריאים. ובפרט לחלשים הצריכים לאכול מיד אחרי הצום או הזקוקים מיד לשתייה חמה וכדומה (חת"ס לשבת מ) הטמינו עבור גדולים – מותר לאכול במוצאי הצום מיד, ואין צריך להמתין בכדי שיעשו. **לבני ספרד** - מותרת הטמנה לכתחילה גם עבור גדולים בריאים.

תוספת יום הכפורים

מצוה להוסיף מחול על הקודש ולקבל קדושת יוה"כ לפני שקיעת החמה (6:24), על כן מהראוי לקבל מזמן הדלקת הנרות ועכ"פ לכל המאוחר כ:חמש-עשר דקות לפני השקיעה.

הדלקת הנרות

ירושלים – 5:45 מרכז – 6:00 צפון – 5:52 דרום – 6:05

פורסים מפה על השולחנות ולובשים בגדי לבן ולא מתקשטים בתכשיטי זהב של שבת ויו"ט (כולל שעון) פרט לטבעת או עגילים הרגילים תמיד להיות על הגוף. מכינים נר נשמה שיידלק כל יוה"כ לצורך הבדלה. ונר לנפטרים. שהרי מזכירים את הנשמות, וי"א שעל כן נקרא יום **כיפורים** - שמכפר לחיים ולמתים ר"ל.

הברכה: "להדליק נר של יום הכיפורים". טענה וברכה "של שבת" ועבר תוך כדי דיבור – יצאה. (שו"ת מהר"ם בריסק, ב, מד) יש המברכות שהחיינו בהדלקה, ואזי לא תברכנה בביהכ"נ אלא רק תשמענה מהש"ץ ותענינה אמן. בהדלקת הנר צריכה אישה להיות מוכנה לקדושת יוה"כ עם נעלי יוה"כ וכו'.

יש להשתדל להגיע לביהכ"נ לזמן אמירת כל נדרי **בעוד יום**, שאין מתירים נדרים בשבת ויו"ט, בפרט מי שעדיין לא עשה התרת נדרים, ואומרים מילה במילה עם הש"ץ. הנשים, ואף הגברים שקיבלו עליהם קדושת היום ב"הדלקת הנרות" או ב"תפילה זכה", מכל מקום מתירים הנדרים ב"כל נדרי", כיון שנחשב כאילו התנו שקיבלו קדושת היום פרט ל"התרת הנדרים" באמירת "כל נדרי" (מנחת שלמה, נדרים כ"ג, ב עמ' קנ"א).

ברכת הילדים

לפני כניסת יום הכפורים נהוג לקבל ברכת ההורים ולבקש מחילה אם פגעו בכבודם (כיבוד אב ואם גם מצוה שבין אדם לחברו, שאין יוה"כ מכפר בלא פיוס – בן איש חי) והובא הנוסח בקיצור שו"ע קל"א, ט"ז וחיי אדם קמ"ד, י"ט ובמחזורים, ויש להשתדל לקבל ברכתם אפילו הם במדינה אחרת, דרך הטלפון וכדומה.

איחולים וסגולות לצום קל

יש אומרים שכיון שנאמר "ועניתם את נפשותיכם" אין לעשות סגולות ואין לאחל "צום קל" – שדי חמד בשם גאון אחד. אמנם, הכרעת הפוסקים: "ועניתם" היינו – שלא לאכול ולשתות, ומותר לחזק הגוף ולאחל "צום קל" ואדרבה על כן אוכלים ושותים בערב יוה"כ (שו"ת חלקת יעקב ב, נח צי"א ז, לב ומשנה הלכות ז, ס"ב) ועדיף לאחל "צום מועיל".

לבישת "קיטל"

נוהגים ללבוש בגד לבן לתפילה ביום הכפורים (רמ"א תר"י, ד) דוגמת מלאכי השרת, ולב האדם נכנע על ידי כך. וכשהוא מיוחד רק לתפילה, אסור להיכנס בו לחדר שירותים, פרט להטלת מים בלבד, אבל המשמש גם לישיבה בסעודות ר"ה או קפטן ירושלמי לבן שלובשים כל היום - מותר להיכנס בו (משנ"ב שם, י"ח).

נשים ובנות: נוהגים שגם הנשים לובשות בגדים לבנים ונקיים לכבוד היום, אבל לא יקשטו עצמן בתכשיטים של שבת ויום טוב, מפני אימת יום הדין (מ"ב תר"י, ט"ז). אך אינן צריכות להיזהר מעיטורי זהב בבגדיהן, שהן לא נתנו זהב לעגל ולא שייך בהן "שלא יהא סנגור קטגור" (הגהות רע"א, תר"י).

תפילת ערבית

בקריאת שמע, אומרים בקול רם: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ואף בקריאת שמע שעל המיטה, מבלי להעיר השכנים. יש נוהגים לעמוד על רגליהם בכל תפילות יוה"כ [הנהגות חת"ס עמ' מ"ו: "ביוה"כ היה מנהגו לעמוד על רגליו כל היום"] ונשים לא תעמודנה (שו"ע תרי"ט, ה ומשנ"ב) מכל מקום, בעת אמירת הווידוי יש לעמוד, ואפילו חלשים, לכל הפחות בעת אמירת המילים: "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו" (שזהו עיקר הווידוי) – שו"ע תרז, ג. והחלשים ביותר יכולים להקל בווידי שבחזרת הש"ץ, לאומרו בישיבה. **הערה:** מותר לבקש ביוה"כ בקשות אישיות אפילו על פרנסה או רפואה מפני שהוא חיתום הדין (אורחות רבינו ב, קס"א בשם מן החזו"א).

הערה: אף שבשבת ויו"ט אין אומרים קודם ק"ש שעל המיטה את הבקשה "הריני מוחל וכו'" (כף החיים רל"ט), בליל יוה"כ יזהרו לאומרו, כי ראוי לכל אחד למחול לכל איש מישראל (משמרת שלום מ"ב, ב).

הצום

מצות התורה: "ועניתם את נפשותיכם.... מערב עד ערב....", ולדעתו של רבי יהודה הנשיא, "עיצומו של יום מכפר", על כן, מי שאין בכוחו, עדיף שישכב במיטה במשך כל יום הכפורים ויקיים מצות הצום. ומכל מקום לא יפחות מאמירת עשרה וידוים במשך היום (מהרי"ל).

מעוברות ומניקות: מתענות ומשלימות את כל התענית ביום הכפורים (שו"ע תרי"ז, א). קשה להן לצום אא"כ תישאר במיטה כל היום, ואין מי שיטפל בה או בילדים, עדיף שבעלה יתפלל בבית את כל התפילות, כדי שתקיימנה הצום.

יולדת: תוך 72 שעות מגמר הלידה - לא תתענה כלל. מתום 72 השעות [אפילו הסתיימו באמצע יום הכפורים] ועד היממה השביעית ללידה: אם אומרת "צריכה אני לאכול" - מאכילים אותה. מכאן ואילך היא ככל אדם (שו"ע שם, ד ומשנ"ב, י"ג וש"ל, י"א).

מניקה: שאם תתענה יחסר חלב לתינוקה, ואינה נותנת לו תחליפי חלב [אין לנסות לתת ליוה"כ] - תשתה ל"שיעורין" - כדלהלן (הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהליכות שלמה יוה"כ ו, ב).

חולה וכל איש ואישה שמצב בריאותם אינו תקין - יתייעצו עם רופא, האם מותרים לצום, או אם זקוקים לשתיה? ולכמה? והאם גם לאכילה? וכמה? [הצריך רק לשתות, אסור באכילה (אלף המגן תרי"ח, י)]. ואז יפנו למורה-הוראה, ויקבלו את פסק הדין בשמחה, לקיים "וחי בהם", כדברי מרן החזון איש לד"ר רוטשילד זצ"ל שהנצרך לאכילה ולשתיה, יאמר בטרם מברך: "הריני מוכן ומזומן לקיים מצות ונשמרתם מאוד לנפשותיכם. ובעזרת ד' בשנה הבאה אקיים ועיניתם את נפשותיכם".

הערה: חולה הניזון על ידי "אינפוזיה" - נחשב כצם לכל דבר, מכל מקום חולה החייב עפ"י הדין לאכול - יאכל כדרכו ולא על ידי "אינפוזיה" (לב אברהם ח"א ט, סעיפים י"א ושם ח"ב, י).

הנצרכים עפ"י דעת הרופא ודעת מורה-הוראה לאכול ולשתות לשיעורין, יכולים לאכול לפי הצורך כל 9 דקות - (הכרעת החזו"א ט"ל, י"ח עפ"י חת"ס) עד 30 סמ"ק מוצק (מקביל לנפח 30 גרם מים) להדגמה: מציה וחצי לחמית (תוצרת אוסם, מחיטה מלאה, באריזה הירוקה), וזהו, פחות מ"כשיעור". וכן, לכל היותר, 40 cc נוזלים. היינו: כוסית קטנה של "לחיים", או גודל של "איגלו" (כל משקה שרוצים - מיצי ענבים ופירות, חלב, מרק צח, (ואז אולי לא יצטרכו גם לאכול - הגרש"ז אויערבך זצ"ל ב"נשמת אדם" תשי"ב, א) או לבן ויוגורט מנוערים - תורת היולדת) והצריך, אוכל ושותה בבת אחת - כנ"ל. זקוקים ליותר ישותו כל 6 דקות, כל 4 או כל 2, או ישותו בכפית ולא מהכוס.

הנצרכים ל"שיעורין" יתחילו מן הבוקר או מאז שציווה הרופא ולא ימתינו, שאזי יצטרכו חלילה ליותר מ"כשיעורין" ויצא שחרם בהפסדם - דעת מרן הגרש"ז זצ"ל בשש"כ ט"ל, סט שו"ת אג"מ ד, קכ"א ומקראי קודש. ב. **האוכלים ביוה"כ** (קטנים, יולדת חולה) - נוטלים ידיים לפת כרגיל, אין קידוש ואין חובת לחם משנה, בברכת המזון אומרים יעלה ויבא "ביום הכפורים הזה" (שו"ע תרי"ח, י) ולדעת הגר"ע יוסף זצ"ל "ביום מחילת העונות הזה". ובברכת "מעין שלש" מוסיפים: "וזכרנו לטובה ביום הכפורים הזה (שש"כ ט"ל הערה ק"ו). השוכח הוספות הנ"ל - **אינו חוזר**.

השותים לשיעורין: מברכים ברכה ראשונה על השתייה הראשונה, ושוב אין מברכים, אלא אם כן, יצאו מהבית, או ישנו חצי שעה שינת קבע במטה, או הפסיקו בין שתייה לשתיה 72 דקות (שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל), וכמובן שעל שתייה בשיעורין - אין מברכים ברכה אחרונה, שהרי אין שותים רביעית בהמשך אחד (שו"ת מהרש"ם ו, ל"ח ומ"ב ר"י, א). **ולעניין אכילה,** אף שהאוכל כזית תוך כדי אכילת פרס (4דקות) מברך ברכה אחרונה, ושיעור ככותבת, יותר מכזית (שני שלישי ביצה)? מכל מקום, כיון שאנו מחמירים לחשב שיעור ככותבת לפי השיטות שלא התקטנו הביצים, ואוסרים לאכול יותר מ 30 סמ"ק, לעניין ברכה אחרונה יש לחשוב לשיטות שהתקטנו הביצים ושיעור כזית הוא כ 45 סמ"ק ומספק ברכה לבטלה - אין מברכים ברכה אחרונה על אכילה "כשיעורין" (ספר נשמת אברהם תרי"ח בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל ובשש"כ ל"ט, כ"א ותורת היולדת כ"ב, י"ד).

ילדים עד גיל 9 מוחים בהם שלא יצומו, מגיל 9 מחנכים לשעות, (להרחיק בין הארוחות). ילד וילדה בריאים מחנכים אותם לצום מגיל 11 מדרבנן, אם מסוגלים. ואם לאו, צמים - רק בהגיעם ל"בר" ו"בת" מצוה. (שו"ע ורמ"א תרט"ז, ב).

רחיצה

אסור להושיט אפילו אצבע למים צוננים (לתענוג) פרט לניקיון מלכלוך. **בבוקר,** אחרי הקימה, נוטלים - עד סוף קשרי האצבעות, והוא הדין אחרי שירותים (ביום - במשך התפילות). **ובלילה** אחרי התפילה - יש לגעת בנעל ואז מותר במים. כמו כן, "אם פניו מלוכלכות קצת או שיש לו לפלוף על עינו - יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ מקום הלכלוך" (משנ"ב תרי"ג, ט) **תינוקות** שרוחצים יום יום - אם צריכים ירחצו בכפפות. **המאכילים קטנים** - מותרים לשטוף להם פירות ומאכלים אף שידיהם נרטבות בשטיפה (הלכות חג בחג עמ' שנ"ט).

הערה: כוהנים העולים לדוכן, **לבני אשכנז** - נוטלים את כל כף היד (רמ"א תרי"ג, ג ומ"ב ז). **לבני ספרד** - עד סוף קצה האצבעות בלבד (כה"ח שם, ט"ו וקצו"ש השלם לגר"ב טולדנו זצ"ל תמ"ה, ו).

סיכה: חמורה מרחיצה ואפילו לא לתענוג – **אסורה**. אלא לצורך רפואה (בחומר נזלי או במשחה בנגיעות במקום) וכן לתינוק הצריך לכך, בושם (אפילו נזלי) מותר רק על מקום מסוים. (לבני ספרד כל שבת ויו"ט מותר בושם רק בצוואר ובידיים ולא במקום שיניחו עליו אח"כ בגד) מביאים בשמים להתרענן – לא יטפטפו על בגד, ורק על הראוי לבשמים להבדלה – מברכים.

נעילת הסנדל

אסורה נעל עור. יש מחמירים אפילו רק ברצועת עור מלמעלה והפר"ח וברכ"י והגר"ע יוסף זצ"ל מקילים. רק קישוטי עור קטנים מותרים (שמענו מהגרי"י פישר זצ"ל). נעל העשויה סקאי (דמוי עור) הגרי"ש אלישיב זצ"ל מתיר והגרש"ז אויערבך זצ"ל אסור: "משום מראית העין". מותר להניח מדרס מעור בתוך נעל גומי ופולסטיק לנזקק לכך – חלק"י ב, פג ובקצור הלכות המועדים עמ' קי"ב.

הזכרת נשמות

בני אשכנז "נהגו לידור צדקות ביו"כ בעד המתים ומזכירים נשמותיהם, שהמתים גם כן יש להם כפרה ביוה"כ" (שו"ע תרכ"א, ו) ועיקר העילוי לנשמת הנפטרים, בנתינת צדקה, לעילוי הנשמה, כנאמר: "כפר לעמך ישראל" - אלו החיים "אשר פדית" - אלו המתים. "ומשום כך נקרא "יום הכיפורים" לשון רבים, כי יום זה הוא כפרה לחיים ולמתים ר"ל ע"י תפילות ובקשות של ישראל ונתינת צדקה בשבילם" (דרכי משה סוס"י תרכ"א בשם מהר"י ווי"ל) יכולים לומר תפילת יזכור וכו' גם ביחידות, אף שלא נמצאים בציבור (גשר החיים ח"א פרק לא אות ב). **הערה:** יש לתת את הצדקה מיד למחרת יום הכיפורים (מנהג בעל תרומת הדשן), ויש הנותנים לצדקה כבר בערב יוה"כ, ובשעת ה"יזכור" אומרים: "בעבור שנתתי לצדקה בעבורם".

הערה: סוף זמן תפילת מוסף לכתחילה - 1:35

נעילה

יש לשמור את הכוחות לתפילה זו, שכולה: "**פתח לנו שער בעת נעילת שער כי פנה היום**", ואם לא עכשיו אימתי, שהכול הולך אחר החיתום, ואף החלוש מן הצום יאזור כגיבור כוחותיו ויכניס בליבו פחד על חתימת הדין, ואפילו כל השערים ננעלים, חלילה, שערי דמעות אינם ננעלים, והכל יתהפך לטובה.

רמז בכתובים לתפילת נעילה: "קמתי אני לפתוח לדודי" (שיר השירים ה) – **זה יוצר של שחרית**. "וידי נטפו מור" – **זה מוסף**. "ואצבעותי מור עובר" - **זו מנחה**. "על כפות המנעול" – **זו נעילה** (כד הקמח בשם המדרש)

ארון הקודש פתוח – אך אין חובה לעמוד (בוודאי כשחלשים) שספרי התורה כברשות אחרת – ט"ז, ורק כשמוליכים את הספר (כבכל נדרי) אסור לשבת ("ויעבור מלכם לפניו ויעמדו") והיכול, עומד משום הידור וכבוד התורה. (חת"ס) גם נשים חייבות לכל הדעות בתפילת נעילה – שאין תפילת בקשת רחמים יותר ממנה (שו"ת יביע אומר ב, או"ח).

בתפילת נעילה, בכל מקום שנזכרת כתיבה אומרים במקום כתבינו – "**וחתמינו**" (רמ"א תרכב, ב ומהר"ל). הטועה ואמר כתבינו – אינו חוזר (דע"ת, ב ושו"ת שבט הלוי ד, נ"ה). זמן תקיעת שופר – **6:45**

סיום הצום: צאת יוה"כ, בירושלים – **6:55** במרכז ובדרום – **6:57** ובצפון – **6:56** זמן רבינו תם – **7:31**

בהגיע הזמן, הצמא או החלש, וכן בני משפחה שאביהם מתעכב בבית הכנסת – רשאים לשתות **מים בלבד**. אף שעדיין לא התפלל ערבית, לאחר אמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול" (אלף המגן, ד ובשש"כ ס"ב, נ"ה בשם הגרש"א זצ"ל).

הטועה בערבית ואמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט" ולא נזכר תוך כדי דיבור, ממשיך בתפילתו ואינו חוזר (קיצשו"ע קכ"ט, ג חיי אדם כ"ד, י וכף החיים קי"ח, ג וכן הוא במשנ"ב קי"ז, א לענין "המלך המשפט") כמו כן, הטועה ואמר זכרנו לחיים וכו' או בספר וכו' – אינו חוזר (שו"ע ק"ח, יב פמ"ג במש"ז י"ב וכה"ח, נח).

יש אומרים, שאין להכות על הלב ב"סלח לנו" בערבית מוצאי יוה"כ "להחזיק האמונה שנתכפרו לנו חטאינו" (קצה המטה תרכ"ד, א עפ"י מאורי אור ב"עוד למועד" דף נד ע"ב).

קידוש לבנה

"**מקדשין הלבנה מיד כשיוצאים מבית הכנסת**, כדי להתחיל במצווה מיד" (רמ"א תכ"ב, א מט"א תרכ"ד, ד סידור היעבץ וקיצשו"ע קל"ג, כ"ז) אף לפני טעימה, בעוד עטופים בטלית והקיטל, מפני ששמחים שיצאו בדין – משנ"ב תכ"ו, יא (מין הגרש"ז אויערבך נהג לקדש בעשי"ת – להרבות בזכות). ויש מקפידים להבדיל ולטעום דבר מה ולנעול נעליים רגילות

ואח"כ לקדש הלבנה, כדי שיהא מבושם ובגדיו נאים בבואו לקבל פני המלך, מכל מקום כשכעת יש מנין ומאוחר יותר אולי לא יהיה, עדיף לקדשה מיד.

פוקדים איש את רעהו בשלום ובברכת שנה טובה וגמר טוב בשמחה ובטוב לבב כמו ביום טוב, כנאמר: "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה האלוקים את מעשיך" (קהלת ט, ז).

הבדלה

מבדילים על הכוס, ומברכים הגפן ועל הנר, אבל לא על בשמים [- כשחל בחול] (שו"ע תרכ"ד, ג). **במוצאי יוה"כ** אין מברכים "בורא מאורי האש" אלא על נר שדלק כל יוה"כ לצורך להאיר ולא השתמשו בו לשום צורך אחר, והוא הנקרא "**נר ששבת**" (שו"ע תרכ"ד, ה), שבמוצ"ש הברכה על בריאת האש הראשונה, ובמוצאי יוה"כ להראות שעתה הותר השימוש באש שנאסר ביוה"כ והיינו לכתחילה הנר עצמו שדלק מערב יו"כ (שו"ע הרב שם, ח עפ"י הרמ"א דרה"ח ומשנ"ב, י"ב). ומן הדין מותר אף על נר שהודלק במוצאי יוה"כ מנר ששבת (שו"ת אג"מ או"ח ד, קכב וא"א מבוטשטש). **מי שאין לו בנמצא שום נר ששבת** ואף לא להבת גז שדלקה מערב יוה"כ ואין באפשרותו להשיג מאחרים – לא יברך "בורא מאורי האש" (משנ"ב תרכ"ד, י וביה"ל ד"ה ו"א וכו'). יש שהתירו לברך אף על אור חשמלי (עם חוט להט – נורה רגילה) שדלק כל היום (שו"ת משיב הלכה ב, קצה ושו"ת באר משה ח"ו עמ' רמ"ח).

אישה המבדילה לעצמה (או גם לחברותיה, כשאי אפשר לשמוע מאיש) - מבדילה על יין או מיץ ענבים ושונה בעצמה (שו"ת שבט הלוי ד, נ"ד) בת אשכנז לדעת המשנ"ב לא תברך ברכת מאורי האש. השונה יין או מיץ ענבים כמלוא לוגמיו פוטר שאר המשקים שישתה, במידה והם לפניו או היה בדעתו לשתותם או שרגיל בכך (אפילו לא היו בכוונתו או לפניו). **ברכת הבשמים:** שו"ע תרכ"ד, ג: אין מברכים על בשמים - כיון שלא אכלו ושתו ולא הייתה נשמה יתירה.

ילכו מחיל אל חיל

אוכלים ושמחים במוצאי יוה"כ, והוא קצת יו"ט (רמ"א תרכ"ד, ה). ותוקעים יתד ראשונה בסוכה (ארחות חיים, מח) וראה להלן. ויש לומדים משניות ודיני סוכה, ובכל אופן אין להפריע מנוחת השכנים העייפים מעבודת יוה"כ.

שחרית י"א בתשרי נהגו להשכים לתפילה מוקדם יותר מבשאר ימים או עכ"פ להקדים זמן התפילה בחמש דקות, להראות עלייה אחר עלייה, ושלא יקטרג השטן, שהיינו נכנעים רק בעת שאנו צריכים לבקש על דיננו (משנ"ב תרכ"ד, ל"ד א"ר קי"ב, ז ושו"ע הרב שם).

בין יום הכיפורים לבין סוכות

נאמר בתורתנו, ויקרא כ"ג, מ: "ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'" ודרשו חכמינו: "ראשון לחשבון עוונות", שמיום הכיפורים ועד הסוכות עוסקים כל ישראל במצוות סוכה וארבעת המינים, ואין עושים עוונות, כי מצוה בעידנא (בזמן) דעסיק בה מגינה ומצילה מכל חטא (ראה כלי יקר שם) **ימים אלו ימי שמחה**, שנחנך בהם המזבח בימי שלמה, על כן **אין מתענים בהם** אפילו לא ביום פטירת אביו ואמו ר"ל (יאהרצייט), אבל חתן וכלה מתענים ביום חופתם, אלא א"כ חלושים מצום יוה"כ, ומותר להתחתן בימים אלו, ואומרים הווידוי במנחה (פת"ש אבהע"ז ס"א, ט). **אין אומרים בימים אלו תחנון** (רמ"א תרכ"ד, ד) וכן אין אומרים יה"ר שאחרי קריאת התורה (קצשו"ע כ"ג, כ"ז), ואשכנזים אומרים למנצח וגו' (וראה משנ"ב שם, י"ח).

בניית הסוכה

מצוה להעמיד הסוכה, וראוי אם אפשר לגמרה למחרת יום הכיפורים (רמ"א תרכ"ה, א ומג"א, א) וטוב מיד לאחר הבדלת מוצאי יוה"כ לפני האכילה להתייעץ עם בני הבית היכן וכיצד יעשו הסוכה (בכל אופן, שלא תתעב משום כך האכילה שגם היא מצוה כביו"ט) ולמחרת מיד אחר שחרית יתחילו בעסק הסוכה וההשתדלות ברכישת ארבעת המינים (א"ר תרכ"ד, טו שו"ע תרכ"ה, א ומשנ"ב, ב).

יש המהדרין להעמיד הדפנות כבר בעשי"ת, ולהניח הסכך במוצאי יוה"כ ולגמור כולה למחרת (ברכ"י תרכ"ד, א ושע"ת, א "שכן נוהגין המהדרין והמדקדקים במצוות"). אמנם, מי שאינו מספיק לעשותה בהידור וכראוי בזמן קצר, מוטב שלא ימהר, ויעשה כפי יכולתו (מט"א תרכ"ד, טו). בתליית הסדינים והקישוטים לכל הדעות ניתן להמתין עד ערב סוכות שיישאר בניקיונם וביופיים (סוכה כהלכתה עמ' לו).

השנה שיש בין יוה"כ לבין סוכות שבת: יש שכתב, שמן הדין יש להקים את הסוכה לפני שבת (שו"ת אבני נזר או"ח, תנ"ט) כיון שבשבת אי אפשר לבנותה, א"כ הם שני זמנים נפרדים, ואין מעבירים על המצוות, ויש שתמהו וחלקו, כיון שבשבת אינה זמן פטור אלא שיש מניעה מצד איסורי שבת מלבנות, והכל זמן אחד (שו"ת מנחת אלעזר ד, נ"ה ושו"ת מחזה אברהם, קל"ה). על כן, מי שלא הספיק – יש לו על מי שיסמוך.

בניית סוכה בשטח שאינו פרטי: א. הבונה סוכתו בשטח של אחר, חייב לשאול ממנו רשות, כשם שאסור להיכנס ולשבת בסוכת חברו בלא קבלת רשות ממנו או מאשתו (משנ"ב תרל"ז, י). **ב.** בחצר משותפת, כל שכן רשאי לבנות סוכתו במקום שאינו מפריע ליתר השכנים, אולם כשהמקום משמש למעבר או גינה - צריך רשות מהשכנים או מועד הבית המייצג את כולם. **ג.** נוהגים לעשות סוכה ברשות הרבים [מדרכה או כביש] כשאין הפרעה לאנשים או רכבים, כיון, שהרשויות [עכ"פ בארץ ישראל] מודעות לצורך הזמני והחולף, וכשרואים ואינם מוחים - כאילו נתנו רשות בפירוש. והרי לכל תושב העיר חלק גם ברשות הרבים, וכאילו "תנאי בית דין" כ"דינא דמלכותא" להתיר שימוש ברה"ר לצורך זה (סוכה כהלכתה ג, א).

הערה חשובה: בסוכה שדפנותיה על ידי "פסים" מדין לבוד בלבד - צריך מן הדין, לעשות 4 דפנות, ואין די ב 3 דפנות בלבד (מג"א תר"ל, י"ז).

בנייה על ידי אישה וקטנים: לכתחילה, ראוי ונכון, להיזהר שלא יניחו קטנים את הסכך על גבי הסוכה וכן בת או אישה, אלא מי שחייב במצווה מן התורה, ואין צריך לומר שלא יסכך גוי, אולם בהקמת הדפנות, מותרים כל הנ"ל להעמידם אף מלכתחילה (שו"ע י"ד, א משנ"ב ביאור הלכה וכף החיים שם).

הערה: אין לקנות סוכה ממעות מעשר (ערוה"ש יו"ד רמ"ט, י). ולפני הנחת הסכך, יש לומר: "הריני הולך לקיים מצות עשיית סוכה כמו שכתוב בתורה, חג סוכות תעשה לך" (כף החיים תרכ"ה, א).

הסיכוך

אין לסכך לפני בניית שיעור הדפנות המכשירים סוכה - שתי דפנות ומקצת השלישית (ביכורי יעקב, ח) - משום "תעשה ולא מן העשוי". כשיש "דופן עקומה" של סכך פסול [-פחות משיעור 4 אמות - 1.92 אין צריך להניח את הסכך הפסול לפני שמסככים, כיון שיש מקצת דופן עומד בקרקע, ולא גרע מהתחיל לסכך שלא בסמוך לדופן.

כשיש "דופן עקומה": צריכים הדפנות להגיע עד לסכך, ואין די ב' טפחים לדופן (משנ"ב תרל"ב, ד ותרל"ג, כ) ומכל מקום, כל שנשאר אוויר פחות מג' טפחים - כשר (משנ"ב שם). **כשהסכך הפסול, של ה"דופן עקומה" יש בו יותר מד' טפחים [32 ס"מ] בסוכה גדולה - אין לאכול או לישון תחתיו (שו"ע תרל"ב, א).**

חיזוק הסכך שלא יעוף

אסור להעמיד סכך, שאינו עומד ברוח מצויה, בדברים שאסור לסכך בהם (רמ"א תרכ"ט, ז ומשנ"ב), כגון להניח עליו סולם, אבל מותר להניח עליו קרשים מעץ אם אינם ברוחב ד' טפחים [32 ס"מ] ואין לחזקו בעזרת אזיקונים (מפלסטיק) אא"כ הסכך עומד ברוח מצויה, והאזיקונים, רק ליתר חיזוק בפני רוח שאינה מצויה, ועדיף שלא להדקם (קנה בשם). הנחת אבנים: לדעת הגר"ש וזנר זצ"ל - מותר, בדומה לקיר אבן (שו"ת שבט הלוי ה, ז) והגר"נ קרליץ זצ"ל - אסור (חוט שני ה, א). קשירה בחוט: אם הוא מסיבים טבעיים, שלא השתנתה צורתם - מותר, אבל בחוטי פשתן וקנבוס [מנופצים] - אסור (שו"ע תרכ"ט, ה).

דברים החוצצים מעל הסכך

מזגן - אם בולט ד' טפחים בסוכה [32 ס"מ], אם יש בסוכה יותר מז' על ז' [70 X 70 ס"מ] בחלק שאינו תחת המזגן - אינו פסול, אבל אסור לשבת תחתיו. חבלי כביסה - לשיטת הב"ח [שאומרים "לבוד" לחומר], כשהחוטים סמוכים זה לזה בפחות מג' טפחים [32 ס"מ] - פוסלים (שו"ת מנח"ה, נ"ו), אבל למעשה, רוב הפוסקים, אינם חוששים לכך, ולכן, אי אפשר לחייב את השכן להסיר החבלים לסוכות (חוט שני סוכות עמ' קל"ד ו"אשרי איש" ג, כ"ה). ועפ"י שעה"צ שם, ישנה עצה, להניח סכך על החבלים ואז לכל הדעות אינם חוצצים. סורגים: דינם כחבלי כביסה כנ"ל ובדרך כלל יש פחות מג' טפחים בין שליבות הסורג, וניתן לסכך עליו.

המשתמשים בגגון שמעל הסכך, כדי לכסות את הסוכה בזמן גשמים: בשעת הסיכוך - על הגגון להיות פתוח, ואם היה סגור, לכמה דעות הסוכה אינה כשרה, משום "תעשה ולא מן העשוי". ירדו גשמים במהלך

החג, כשהגגון נסגר – **הסוכה פסולה**. מכל מקום, כשייפסקו הגשמים, אין צריך אלא להסיר את הגגון והסוכה **כשרה**, הואיל ותחילת עשייתה בכשרות (שו"ע ורמ"א תרכ"ו, ג ומ"ב, י"ח).

קישוט הסוכה

מצווה לתלות נוי סוכה לייפותה בסדינים ולתלות בה פירות חשובים, ואם יודעים שהילדים יאכלו מהם בחג, או ינתקו את החוטים בהם תלויים, ויבואו לידי חילול שבת או יום טוב – מוטב שלא לתלותם אלא בגובה שלא יגיעו אליהם (שו"ע תרל"ח, ב ומ"ב, י"א).

תליית פירות שביעית בסוכה

אין איסור לתלות אתרוג או רימון ושאר פירות של שנת השמיטה בסוכה, אף שנאסרת אכילתם לשבעת ימי החג, כיון שאפשר לאוכלם בתום החג. אבל יש להיזהר מליתלותם בתחיבת סיכות וכדומה מפני שמפסידים אותם מאכילתם בידיים, אבל עצם התליה בסוכה, אף שהם מתייבשים, אין זה נחשב כעשיית הפסד בידיים (שו"ת שבט הלוי ג, נז ושו"ת להורות נתן ג, ט"ל). ובארחות רבינו ח"ב עמ' שלא, הביא ראיה מהגמרא סוכה טל ע"א שלוקחים אתרוג של שביעית למצווה אף שע"כ נאסר לאכילה שהוקצה למצוותו.

יש להיזהר שלא לתלות נוי סוכה מתחת לסכך אלא רק בתוך ד' טפחים [32 ס"מ לגר"ח נאה] בסמוך לסכך (רמ"א תרכ"ח, ד ומ"ב ט"ו), ומספק יש להיזהר בזה ולהקפיד שקישוטי הסוכה לכל אורכם והיקפם, יהיו בתוך ד' טפחים סמוך לסכך (ספר הסוכה השלם מילואים י"ד, ג). ואף קישוטים התלויים על הדפנות, אם סמוכים לסכך כנ"ל, מותר לשבת תחתם, אף אם בולטים ד' על ד' טפחים [32 X 32 ס"מ] מהדופן (שו"ת שבט הקהתי ג, קצ"ז כמפורש בלשון שו"ע הרב שם, ו).

מותר לתלות לנוי סוכה קישוטים המיוצרים לשם חגי הנוצרים או לעבודה זרה, שה"הזמנה" בלבד בלא מעשה לעבודה זרה – לא אוסרת (שו"ת שבט הלוי ב, נ"ז).

קדושת נוי הסוכה

קישוטי הסוכה, בין התלויים בסכך בין על הדפנות, אסורים בשימוש במשך ימי החג, משום ביזוי מצווה, כולל חול המועד, ואפילו קישוטים שכבר נפלו אכן, כשנפלו בחול המועד – מותר לטלטלם ולהחזירם למקומם. (שו"ע ורמ"א תרל"ח, ב ומ"ב י"ב).

תנאי בנוי סוכה

לפני כניסת החג, כדאי להתנות: "אין אנו בדלים [מקצים מדעתנו] מנוי הסוכה כל בין השמשות של שבעת ימי החג". כדי שיהיה מותר להסיר את הקישוטים כשיבואו גשמים ושלא ייאסרו בטלטול ביום טוב ובשבת (שו"ע ורמ"א תרל"ח, ב ומשנ"ב, כ"ד). **אכן**, לעניין הסרת נוי סוכה בשבת ויו"ט, **יש לזכור** שאם מחוברים לדפנות הסוכה או לגג ע"י מסמרים או נעצים, אסורה הורדתם וכן אם נקשרו בקשר שעל גבי קשר, משום בונה וסותר ומתיר קשר. ואף כשמחברים בסיכות כיוון שהחיבור לשבוע - ספק אם מותר להסירם בשבת ויו"ט (ראה פיקסי תשובות" שם, כ"ב).

מזוזה לסוכה

"דירת ארעי" פטורה מן המזוזה (שו"ע יו"ד רפו, י"א). ואם הסוכה בפתח הכניסה לבית – יש אומרים שיש לקבוע בפתחה מזוזה בלא ברכה (קונטרס המזוזה שבסוף ספר בית ברוך ובסוכה כהלכתה עמ' 41). חדר או מרפסת קבועים בבית, המשמשים בסוכות כסוכה, אם יש בפתח מזוזה, אף שבימי החג – פטורה, מכל מקום לאחר החג, אין צורך להסירה ולקבועה מחדש, אלא אם כן, קבעו את המזוזה בחג הסוכות עצמו (מ"ב תרכ"ו, כ"א ובקונטרס המזוזה, שם).

ארבעת המינים בשנת השמיטה

אתרוג: יש בו קדושת שביעית כיון שראוי לאכילה (שו"ת שבט הלוי ג, קנ"ה ז, נ"ז) ונחלקו הראשונים אם הולכים בו אחר חנטה או אחר לקיטה (ראה רמב"ם שמיטה ויובל ד, י"ב וראב"ד שם ובאור הגר"א ליו"ד של"א, קצ"א) ונהוג להחמיר כשתי השיטות, בין נלקט בשביעית בין חנט וכל שכן כשגם חנט וגם נלקט בשביעית - יש בו קדושת שביעית (חזון איש שביעית י"א, ז), אך, מותר לקוטפו מן האילן אף כשהוא ירוק (שלחן שלמה שביעית עמ' רכ"ד)

על כן למעשה: א. בשעת קנייתו יש לשלם בהבלעה או לקנותו ע"י אוצר בית דין (רמב"ם ח, י"א וחזון איש שם)

ב. אין להוציא אתרוגי ארץ ישראל לחו"ל בוודאי לא בכמות מסחרית אלא רק בשעת הדחק ובמקום הפסד גדול, כדי שלא יופסדו פירות שביעית בא"י מחוסר דרישה (ראה שו"ת משנת יוסף ב, כ"ד - כ"ט ושו"ת אבני קודש בשם הגר"ז בהרן זצ"ל). לכל הדעות, יש להקל בהוצאת אתרוג אחד או שנים ובפרט אם יוחזרו לא"י וייאכלו ויתבערו בא"י (ראה כת"י מכתבי החזו"א

והגרי"ק זצ"ל בארחות רבנו ח"ב עמ' שלא). ובשו"ת תשובות והנהגות ב, תק"ס מכתב מהגרי"ז מבריסק זצ"ל שביקש שישלחו לו אתרוג לחו"ל וביקש שיקנו לו אותו כבר בא"י שיהיה שלו, וראה גם שו"ת משנת יוסף שם.

ג. אין לברך על אתרוג משומר [שלא הפקירוהו בעליו] או נעבד [בעבודות הקרקע האסורות בשביעית] שלדעת רבים מהפוסקים אסור באכילה, ולמשנ"ב תרמ"ט, כל שאסור באכילה פסול למצווה (שו"ת חלקת יעקב ב, קכ"ט שו"ת חשב האפוד א, כ"ב) שכן מנהג ירושלים ת"ו עפ"י הגר"ש סלנט והגר"מ אריק זצ"ל, שלא לצאת ב"שמור ונעבד" וגם שלא להחזיק ידי עוברי עבירה. ומרן החזון איש זצ"ל, כידוע היקל באיסור שמור ונעבד, מחוץ לירושלים.

ד. אחרי סוכות יש לשמור על קדושת האתרוג ולא להפסידו בידיים או לשנות מדרך אכילתו, על כן אין לנעוץ בו ציפורנים כדי להריחו בהבדלה.

ה. יש לזכור לקיים בו מצות "ביעור" כשהגיע זמנו, והוא ברוב השנים בחודש שבט (שו"ת משנת יוסף ג, לד עפ"י הגר"ש סלנט) ובמכתב מהמהרי"ל דיסקין זצ"ל שהיה מחמיר לאוכלו מיד לאחר החג, וכן ציווה החזו"א זצ"ל (קצור דיני שביעית עמ' קי"ז).

ו. מותר לעשות מאתרוג ריבה או ליפתן [קומפוט] אבל אסור לעשות ליקר מאתרוג שביעית כיון שזה מקלקל הפרי אבל מותר לעשות ליקר מהקליפות (דעת מרן הגר"ש ז איערבך זצ"ל) את המים שבישלו בהם את האתרוגים יש לשמור בקדושת שביעית אא"כ הינם מרים שאינם ראויים אפילו לשתיית בהמה (תורת הלוי להגר"ש ואזנר זצ"ל שביעית י"ג, כ"א מכת"י).

לולב: כיום שאין משתמשים בו לכיבוד (טאטוא) – על כן אין בו קדושת שביעית (שלחן שלמה שביעית עמ' רכ"ג שו"ת שבט הלוי א, קפ"א ושו"ת חשב האפוד ב, קכ"ב).

הערה: אסור לקטוף לולבים או ענפי דקל בלי רשות הבעלים, בין בשביעית בין בשמינית, ואינו יכול לסמוך על המחמירים, שיש קדושת שביעית. אכן, התמרים הם הפקר וקדושים בקדושת שביעית לכל הדעות.

הדס: כיון שנוטעים אותו לצורך מצוה ולא להריח – אין בו קדושת שביעית (מהרי"ל דיסקין זצ"ל בשו"ת ציץ הקודש א, ט"ו) אכן יש להחמיר אם אפשר, ולרכוש את ההדסים שהקפידו בגידולם על דיני שביעית כהלכה וכשאי אפשר להשיג אחרים, אפשר לסמוך על המתירים "שמור ונעבד" בדיעבד (חזון איש שם). ואסור לקטוף הדסים בלי רשות הבעלים, כנ"ל בלולב.

ערבה: אין בה קדושת שביעית לכל הדעות (ספר קדושת שביעית, קונטרס ארבעה מינים).

מותר לבנות סוכה בערב שבת אף אחר חצות עד זמן מנחת קטנה – **3:51** (בכורי יעקב, ה) ויש מחמירים שלא לעשות אלא עד חצות – **12:27** אלא א"כ ע"י נוכרי, פרט לסיכוך שלא יעשה הנוכרי (משנ"ב שם, ב ופמ"ג א"א, א)

שבת - פרשת "האזינו" - י"ב תשרי

הדלקת הנרות: ירושלים – **5:41** מרכז – **5:56** צפון – **5:49** ובדרום – **6:01**

הפטרה: וידבר דוד וגו' (שמואל ב, כ"ב). **אין אומרים** אב הרחמים **ואין אומרים** צדקתך צדק וגו'

צאת השבת: ירושלים – **6:52** במרכז – **6:53** בצפון – **6:52** ובדרום – **6:54** רבנו תם – **7:32**

בני אשכנז - אין אומרים ויהי נועם וגו' **בני ספרד** - אומרים

סוף זמן קידוש לבנה: לכתחילה - במוצ"ש י"ד תשרי כל הלילה. ובדיעבד - בליל שני ליל יום טוב, כל הלילה.

לקראת כניסת חג הסוכות

הימנעות מאכילה ושינה בערב החג: כתב הרמ"א תרל"ט, ג: "ולא יאכל ביום, מחצות ואילך, כדי שיאכל בסוכה לתיאבון" וכן כתב בא"ח (א) האזינו, ג. אמנם הכרעת הפוסקים, דהיינו מתחילת שעה עשירית (**3:20**) - משנ"ב, כ"ז. אלא שבכל ערב שבת ויו"ט "מצווה להימנע" ובערב סוכות הוא איסור. בעל "תרומת הדשן" לא היה ישן בערב סוכות בצהרים, כדי שיוכל לישון לתיאבון בלילה (לקט יושר סוכה, ז). כי השינה בסוכה, קובעת עיקר הדירה.

אגידת הלולב: מצווה לאגוד את המינים בקשר גמור, דהיינו קשר על גבי קשר, משום נוי המצווה (שו"ע תרנ"א, א). המנהג לאגוד את הלולב ומיניו בערב יום טוב, כשמותרת עשיית קשר על גבי קשר (ליקוטי מהרי"ח). שלדעת החת"ס בחידושו לסוכה ל"ו ע"א ד"ה במינו וכו' ודעת ה"בכורי יעקב" ז-ח האיגוד צריך שיהיה **דווקא** בקשר ע"ג קשר. [וכיום, רבים נוהגים להשתמש ב"קוישיקלר"].

לעניין עשיית תנאי, בכניסת החג בנוגע ל"מוקצה" של נוי הסוכה – לעיל עמ' 25 .

כניסת החג

הדלקת נרות יום טוב: ירושלים – 5:39 במרכז – 5:54 בצפון – 5:46 ובדרום – 5:59

מכסים את השולחן במפה נאה לכבוד החג, גם את השולחן שבבית, ולא רק שבסוכה (פמ"ג ומט"א תרכ"ה, ל"א). ויש שמכסים את השולחן במפה כל ימי חול המועד, לכבוד החג.

הערה: יש להדליק את נרות החג **בתוך הסוכה** (שו"ע תרל"ט, א). ונשים המדליקות בסוכה ומבקשות מאחר להעבירם לבית או מעבירות בעצמן את הנרות לתוך הבית - **"לא יפה הן עושות"** אפילו מעבירים למקום שמתמשים לאורם (משנ"ב רס"ג מ"ח בשם הח"י אדם). **הסוכה קטנה** וחוששים לדליקה, ואין קופסת זכוכית - ידליקום בבית במקום שמכינים צרכי הסעודה, וטוב להעמיד הנרות, אם אפשר, בחלון הפונה אל הסוכה (משנ"ב שם, ח וראה תרכ"ז, ט"ו).

מברכים על הנרות: **"להדליק נר של יום טוב"** ובנות אשכנז והנהוגות כבן איש חי מברכות **שהחיינו** בהדלקת הנר **ובנות ספרד** עדיף שתצאנה בברכת שהחיינו שבקידוש.

אכילה בסוכה בליל ראשון של סוכות

חובה. לקדש ולאכול "כזית" פת לפחות, בליל חג ראשון של סוכות, כנלמד מהיקש ט"ו - ט"ו מחג המצות (שו"ע תרל"ט, ג ומשנ"ב, י"ט) ויש להמתין עד שיהיה לילה ממש - 7:15. ונכון לכתחילה, לאכול מעט יותר "כביצה" פת [לגר"ח נאה צ"ל - 57 גרם ולהחזו"א צ"ל 100 סמ"ק], לצאת ידי הסוברים שהחייב ב"כביצה" (מ"ב, כ"ב).

קידוש

לפני הקידוש, היה נוהג מרן הגרש"ז אויערבך צ"ל להזהיר לנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנרות, שלא תענינה "אמן" על "שהחיינו" שבקידוש, ובדיעבד, אם ענו - **אינו הפסק** (מנחת שלמה תניינא, ס), ויש שפסקו, שאף לכתחילה, יכולות לענות (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ק"א). מכל מקום, מי שענתה אמן נכון שלא תשתה מכוס הקידוש, מפני שהפסיקה באמן בין הגפן לשתיה (שו"ת הר צבי או"ח נד שו"ת שבט הלוי ח"ג או"ח סט וחזון עובדיה עמ' קל"ג) ויש שכתבו, שתעשה איזה הפסק ותברך הגפן לפני שתייתה (לוח דבר יום ביומו). ואשה המברכת בכל קידוש הגפן לעצמה לפני שתייתה, לכל הדעות עונה אמן שוב על ה"שהחיינו" שבקידוש.

וכך הכריז מורנו הגרש"ז אויערבך צ"ל לפני הקידוש בליל ראשון: "יש לכוון בשמיעת ברכת "אשר קדשנו במצוותיו לישב בסוכה", גם על מצות אכילת כזית פת בלילה זה בסוכה, ולכן **רצוי** שלא להפסיק בדיבור משעת הקידוש ועד אכילת כזית הפת, וכן **להיזהר** לאכול בתוך כדי אכילת פרס [כ 4 דקות, ולקטן יש לסמוך עד 9 דקות], ולכוון בקיום מצות סוכה לשם זכירת יציאת מצרים, כדכתיב למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים, ושהם זכר לענני הכבוד" (הליכות שלמה סוכות ט, ג וכף החיים, נ).

יש שפסק, שבלייל א' אין יוצאים ידי חובה כי אם בפת שיוצאים ידי אכילת מצה, ולא ב"עשירה", ומעט מלח מותר וצ"ע (פמ"ג סוס"י תרמ"ג). ואכן כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א (מועדים וזמנים א, פ"ו), שיש להדר ולא לאכול ל"כזית" ראשון חלה מתוקה [ולבני ספרד, כמובן, אפילו חלה "חצי מתוקה" אין ברכתה המוציא, כל השנה], למעשה, אף שהנ"ל הידור בלבד, מכל מקום, כתב מטה אפרים תרכ"ה נ"ב: "ומצווה מן המובחר ללעוס ולבלוע בשעת המוציא, את כל ה"כזית" ביחד" כבאכילת מצה (ראה משנ"ב תע"ה, ט). ובאלף למטה תרכ"ה, פ"ז שיש לאכול "כזית" ראשון לבדו בלא דג או סלטים, ותוך כדי "אכילת פרס" - 4 דקות.

הכוונה בעת האכילה והשיבה בסוכה

הכוונה לצאת ידי חובת מצוות סוכה כתיקונה, לכוון בעת הברכה האכילה והשיבה: שציונו הבורא, לישב בסוכה, לזכור יציאת מצרים, וגם זכר לענני כבוד שהקיף הקב"ה את עם ישראל, להגן עליהם מן השרב והשמש, מפני שהתורה כתבה בפירוש, "למען ידעו דורותיכם וגו'", ואף שלמעשה, כל שכיוון לצאת ידי המצווה בלבד, **בדיעבד** יצא מכל מקום, יש לאדם לצאת במצווה חביבה זו בדקדוק כדי לצאת ידי כל השיטות (מ"ב תרכ"ה, א). ובמ"ב תע"ז, ה בשם השל"ה: "ראיתי בני עליה, מנשקים הסוכה בכניסתם וביציאתם".

חובת אישה במצוות ישיבת סוכה

בנות ונשים פטורות ממצוות סוכה - כשם שפטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא, ואעפ"י כ, **בנות אשכנז** כשיושבות בסוכה - רשאיות אף לברך "אשר קדשנו וכו' לישב בסוכה (רמ"א תש"מ ומ"ב, א עפ"י שיטת ר"ת בתוס' ר"ה ל"ג ע"א). מאידך,

בנות ספרד - אסורות לברך (עפ"י שיטת בעל השו"ע שם), כדברי הרמב"ם: "ואיך תאמר וציונו, והרי לא ציונו?" **"מכל מקום**, מצווה על כל איש ישראל להושיב אשתו ובני ביתו עמו בסוכה להסתופף בצל השכינה ולהודיעם חסדי ד' עם עמו, כדי שתהיה אהבתו ויראתו על פניהם" (כף החיים תר"מ, ה). ובמנהגי חתם סופר ח, י"א: "כל בניו ובנותיו, חתניו וכלותיו אכלו עמו בסוכה כל ימי החג", ופשוט, שעל ידי ישיבת הנשים בסוכה, על כל פנים בלילה הראשון, מקיים גם האיש יותר בהידור "תשבו כעין תדורו".

חובת קטנים וילדים בישיבת סוכה

"בן קטן, שאינו צריך לאמו", היינו, כבן 5-6 מחנכים אותו לאכול בסוכה (שו"ע תר"מ, ב). ואסור להאכילו בידיים פת, מזונות או תבשיל של חמשת מיני דגן מחוץ לסוכה (ישועות חכמה לבעל מסגרת השולחן קל"ה, ט"ו). כשמזג האוויר קר וגשום, או ילד רגיש, שהשהייה בסוכה עלולה להזיק לבריאותו, או תגרום לו צער – יאכל בבית. כמו כן, קטן המסוגל לכך, מחנכים אותו גם כן, לישון בסוכה אלא אם כן, לילות סוכות קרים (ערוה"ש תר"מ, ב).

תינוק בעריסה, הנזקק לטיפול בלילה ואמו חולה או חלושה, במידה ושינת האב בסוכה עלולה ממנו למנוע ממנו את שמיעת קול בכי התינוק – האב פטור משינה בסוכה (שו"ת שבט הקהתי א, קצ"ח עפ"י מקור חיים)

הערה: אין להחליף לתינוק טיטול בתוך הסוכה. **וכל שכן**, שלא להושיבו להתפנות שם (רמ"א תרל"ט, א).

אחרי שחרית אומרים הלל שלם, כל משך חג הסוכות **טעו וקראו הלל בדילוג** – חוזרים וקוראים הלל שלם, ואם ברכו בראשון לא יברכו שוב. **הלל** נאמר, בדיעבד **עד השקיעה**, שנאמר: "ממזרח שמש ועד מבואו, מהולל וגו' "

נטילת לולב

אכילה ושתייה לפני נטילת לולב

אין לאכול לפני הנטילה, פת או מזונות יותר מ"כביצה" - 56 גרם (שו"ע תרנ"ב, ד). ואף בפחות, אין להקל אלא בצורך גדול (משנ"ב, ז). **שתיית קפה או תה ליישוב הדעת**, מותרת לפני הנטילה (ערוה"ש שם, ה). **בנות ונשים:** מותרות לאכול ולשתות לפני נטילת לולב, שאף כשנוטלות לולב, לא קיבלו על עצמן, את איסור האכילה (א"א מבוטשאטש תרמ"ח ד"ה עוד).

בדיקת ד' המינים לפני הנטילה: **אין צריך לבדוק בכל יום** את המינים לפני הנטילה, כיון שהוחזקו להיות כשרים, אלא א"כ נפלו או קיבלו מכה (דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל).

אחיזת המינים

"ימין ד' רוממה", על כן, אוחזים הלולב עם ההדס והערבה [שלש מצוות] ביד ימין, החשובה יותר, ואת האתרוג [מצווה אחת] ביד החשובה פחות, שמאל. איטר יד [שמאלי]: **בן ספרד** - נוטל ככל אדם לולב, בימין ואתרוג בשמאל. **בן אשכנז** - נוטל הלולב ביד שמאלו ואתרוג בימינו.

נטילת לולב לאישה

אישה פטורה ממצות לולב (רמ"א תרנ"ח, ט) ככל מצות עשה שהזמן גרמא, אולם **בנות אשכנז** רשאיות אף לברך על הלולב (משנ"ב תרנ"ד, א ותרנ"ח, מ"א) ויש שכתב שנחשבת מצוה זו לגביהן, כאילו קיבלוה על עצמן כחובה (שו"ת רע"א בהשמטות לסי' א). **ובת ספרד**, יש אומרים שלא תברך (ברכי יוסף תרנ"ד, ב בשם רבו הגאון רבי יונה נבון זצ"ל, וכן דעת הגר"ע יוסף זצ"ל ראה שו"ת יחוה דעת א, פח-פט),

אכן, יש הסוברים שגם בנות ספרד תברכנה על הלולב כדברי "ברכי יוסף" שם ובספרו יוסף אומץ סי' פ"ב "נהגתי לומר לנשים שיברכו על הלולב וכמנהג קדום שהיו נוהגות הנשים בעיר הקודש, הגם שמרן פסק שלא יברכו, נראה דאילו שלטו עיניו הקדושות בתשובת רבי יעקב ממרו"ש וכו' ודאי כן היה פוסק ומנהיג" וכן כתב כף החיים תקפ"ט, כ"ג, שכן היה מנהג ותיק בירושלים שהנשים הספרדיות גם הן ברכו על הלולב, ובשו"ת רב פעלים ח"א בסוד ישרים סי' ב שכן היה מנהג הנשים בבבל. מפורסם, שמרן הגר"ע יוסף בבחרותו כשהיה בבית הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל ראה שאימו ע"ה ברכה על הלולב, ולשאלתו, הרי אסור לאשה לברך על הלולב? ענתה: "כך הורה לי לברך מרן הבן איש חי בעצמו, ומצוה עלי לקיים דברי חכמים"

הסרת טבעות היד בנטילת לולב

הכרעת המשנה ברורה (תרנ"א, לו) מן הדין יש לחשוש ולהסיר את הטבעות בעת שמברכים על הלולב, ואם נטלו בלא להסיר הטבעת – **יחזרו וייטלו בלא ברכה**. וכן כתב בילקוט יוסף מועדים עמ' קס"ד: "נכון להסיר את הטבעת מעל האצבע בשעת נטילת לולב, אף שמעיקר הדין אין לחוש".

חובת קטנים ובנים בנטילת לולב

"קטן היודע לנענע, אביו חייב לקנות לו לולב", כיום, רבים נוהגים שהילדים מברכים ומנענעים בלולבו של אביהם (שו"ע תרנ"ז, ב וערוה"ש שם, ב). ארבעה מינים שקונים לקטן, צריכים שיהיו כשרים לכתחילה, אך אין חיוב להרבות במחירם כדי שיהיו מהודרים (ביה"ל תרע"ה, ד"ה לדידן וכו' וספר חנוך לנער כ"ה, ב). בנים בני מצוות, צריך האב להשתדל שיהיו בידי בניו הבחורים ארבעה מינים כשרים שיוכלו לנענע בהם כתקנת חז"ל (שו"ת ויברך דוד, ע"ט וכרוז שיצא בתשרי תשמ"ו בחתימת גאב"ד העדה החרדית בעל מנחת יצחק זצ"ל).

קטן שהגיע למצוות בימי הסוכות

קטן שנעשה בר מצווה בחול המועד סוכות, נכון שיברך שהחיינו על פרי או על בגד חדשים ויכוון לפטור גם את ישיבת הסוכה ונטילת ארבעת המינים מאז שגדל (פסקי תשובות תק"מ, ב).

סדר ההושענות השנה: יום שני, א' סוכות - **"למען אמיתך"**, יום שלישי ב' סוכות - **"אבן שתיה"**, יום רביעי ג' סוכות - **"אערוך שועי"**, יום חמישי ד' סוכות - **אום אני חומה** יום ששי ה' סוכות - **"א-ל למושעות"**, שבת - **"אום נצורה"**.

סדר שיר של יום (לפי הגר"א) בימי הסוכות תשפ"ג: יום שני א' סוכות - **ע"ו**. יום שלישי א' דחווה"מ - **כ"ט**. יום רביעי ב' דחווה"מ - **נ**. יום חמישי ג' דחווה"מ - **צ"ד**. יום ששי ד' דחווה"מ - **צ"ה**. שבת חוה"מ - **צ"ב** הושענא רבה - **פ"א**. שמחת תורה - **י"ב**.

הקפות עם הלולב למתפלל ביחידות המתפלל ביחידות בביתו, יניח ספר תנ"ך על השולחן ויקיף השולחן (בן איש חי האזינו, ט"ו וראה אשל אברהם בוטשאטש מהדו"ת תרנ"א)

סוף זמן מוסף לכתחילה – 1:24

צאת החג: ירושלים – **6:49** מרכז ודרום – **6:51** צפון – **6:50**

מבדילים על הכוס בלא בשמים ובלי נר. וכדי לצאת מספק לעניין "ברכת לישיב בסוכה" בהבדלה, נהוג לאכול מיד בסמוך להבדלה מזונות כשיעור, ולפחות המבדיל יאכל מהם, ואזי מברכים "לישיב בסוכה" בהבדלה, לכתחילה. **ויש לציין**, שמו"ר הגרש"ז אויערבך זצ"ל אמר לידי"נ יבדלח"ט הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א שיש להקדים ברכת "לישיב בסוכה" לפני תחילת ההבדלה, מחשש הפסק (כנדפס ב"הליכות שלמה" סוכה ט, י"א). **בני ספרד** - אין מברכים "לישיב בסוכה" על ההבדלה

"שמחת בית השואבה"

מותר לבן חו"ל להשתתף בשמחת בית השואבה בא"י במוצאי יו"ט הראשון של החג, אף שמנגנים שם בכלי זמר, אבל אסורים לדבר עם בני א"י בענייני חול או משא ומתן, [ולא ידברו עם בן א"י היושב ברכבו, דרך החלון, משום "ממצוא חפצך ודבר דבר" ומשום זלזול בקדושת יו"ט שני]. אבל, התירו הפוסקים, לבן א"י **לצלם** בן חו"ל שאצלו יום טוב שני, אם הוא עושה זאת ביוזמת עצמו, מבלי שציווה עליו בן חו"ל.

אבל ר"ל, יימנע מלהשתתף בשמחת בית השואבה, כשמנגנים שם בכלי נגינה, וכאשר רק רוקדים בלא תזמורת - יש להקל (דעת הגר"ש וזנר זצ"ל כמובא בספר חוה"מ כהלכתו עמ' ת"ג). ובספר "גשר החיים" כ"ג, ג אות ז מתיר רק לומר "שיר המעלות" אך לא לרקוד.

טעות בתפילת חול המועד

בחול המועד מתפללים ערבית שחרית ומנחה כבחול, **בהוספת "יעלה יבוא"**. **שכח לומר יעלה יבוא:** אם נזכר בתוך הברכה - **חוזר ליעלה יבוא**. נזכר לפני "יהיו לרצון (השני) - **חוזר לרצה וכו'**. נזכר לאחר שסיים תפילתו - **חוזר ומתפלל**. **הטועה והתפלל תפילת יום טוב - לא יצא** (שו"ת הלכות קטנות א, ד ושו"ת לב חיים ב, ט"ו).

קיצור דיני חול המועד

שולחן ערוך תקכ"ט: "ימים שבין ראשון לשביעי של פסח ושבין ראשון של סוכות ועד שמיני עצרת - הם הנקראים חולו של מועד וכו' וחייבים בשמחה, כנאמר: ושמחת בחגיך וגו' (דברים ט"ז, י"ט) ושמחה זו מצות עשה מן התורה".

חייבים לכבד חולו של מועד במאכל ובמשתה וחייב אדם לשתות יין בכל יום (משנ"ב תקכ"ט, ט"ז וביה"ל ד"ה כיצד ולדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל דווקא יין ולא מיץ ענבים וראוי לשתות "רביעית"). ויש ללבוש כסות נקיה ולא ינהג כמנהג של חול, לבאה"ט בשם המהרי"ל והחיי אדם קו, א - **יש ללבוש בגדי שבת ויום טוב**. אמנם, במשנ"ב תקכ"ט ובת"רס"ד, ט - שיהיו חגיגים יותר משל יום חול (גם בטיולים ומסלולים), ובמשנה אבות ג, יא: "המבזה את המועדות, אין לו חלק בעולם הבא" ובבאר היטב שם: שמתנהג ומתלבש בהם כבימות החול. "ותהיה מפה פרוסה על השולחן כל ימי החג (ערוה"ש וכה"ח שם).

תפירה רקמה וסריגה - אסורים. תיקון (כפתור שנתלש, מכפלת שנשרה או קרע) - כשזקוקים לבגד במועד, מותרים (אפילו יש בגד אחר). ובת ואישה תתפורנה בשינוי ("כשיני הכלב", תפר יוצא ותפר נכנס, תפירה לא סימטרית), שלא תהיה "מלאכת אומן".

כיבוס - מן הדין אסור, אפילו לצורך יו"ט אחרון, ואפילו לא ע"י נוכרי (שו"ע תקל"ד, א) **בגדי קטנים** [עד גיל 6-7] **וזקנים** או סיעודיים המלכלכים תדיר, **מותר ואפילו במכונה**, ומותר לתלות בגדי הקטנים בפרהסיה (דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל). הערת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל: עבור קטנים המלכלכים מותר אפילו רוצים בגד נאה יותר, והנוסעים, אינם צריכים לקחת מביתם הרבה בגדים לצורך הקטנים כשיש בזה טורח, כדי שלא יצטרכו לכבס. **כיבוס לגדולים:** כשנגמר כל המלאי, מותר **גרביים, ולבנים**, למחליפים כל יום, וכן מטפחות הידיים ומגבות מטבח - לפי הצורך בדיוק, ולתלות בצנעה. אבל חולצה אסור, אא"כ אין יותר, ומרגישים תחושה מאד לא נעימה (שו"ת שבט הלוי ח, קכ"ד). **ניקוי כתם:** מותר, לא בניקוי כללי, אלא רק בהשריה במים ומעט סבון, בפרט בכתם שאם לא ינוקה, קשה יהיה בכלל לנקותו (שש"כ ס"ו, ע"ג). **גיהוץ** - בבגד שרוצים ללבוש במועד והוא מקומט, מותר לגהץ באופן שטחי, בלא שימוש באדים (הגר"ח"פ שיינברג זצ"ל).

תספורת וגילוח: אסורים. אפילו גילוח לפני המועד, ואף לא ע"י נוכרי (שו"ע תקל"א, ב וביה"ל) יש מתירים חלאקה בזמנה.

קציצת ציפורניים: לבני ספרד - מותר כרגיל. **לבני אשכנז** - רק אם קצצו לפני המועד (משנ"ב, ב), ואפילו נטלו כמה ימים לפני המועד, מותר בחוה"מ, כיון שלא היה לו מה ליטול בערב החג (ערוה"ש שם), כשהם **חציצה** לנטילה, או לצורך מצווה ולמוהל - **מותר** ובכל אופן, מותר בשינוי, ביד או בפה.

קניות בגדים כלים ונעליים: מותרים לצורך המועד (אפילו לתת מתנה), או ב"דבר האבד", מכירה זולה או כשלא ימצא אחר המועד.

כתיבה: אסורה. אא"כ לצורך מצוה (פרסום שעורים, השבת אבדה וכדומה), או ל"דבר האבד" (רשימה לקניות, מספר טלפון גורלי, מרשם רפואי וכדומה) וזה מותר בלא שינוי. ושמעתי מהגר"ק כהנא זצ"ל שראה בכיס מרן החזו"א בחול המועד עט, ולשאלתו ענה מרן: "אם אשמע על חולה ר"ל או יולדת שצריך להתפלל לשלומם שאוכל מיד לרשום השם". **שימוש במחשב (חסום):** אסור להוציא במדפסת, אא"כ לצרכי מצוה או צרכי רבים או דבר אבד, הקלדת חומר יש להקליד רק לשמירה זמנית (בדיסק-און-קי), ולא לתוך החומרה (הארד דיסק), משום שזה כבונה (דעת הגר"ש איערבך והגר"ש ואזנר זצ"ל). **שליחת דואר אלקטרוני** - מותרת (אותיות פורחות באוויר). **ציור ומלאכות:** מותרים לילדים עד גיל 8 אם ישתובבו משעמום.

מלאכות המותרות במועד

א. צרכי המועד - במעשה הדיוט, נגינה, פקע מיתר, מותר לתקן במעשה הדיוט לא ע"י תקן מקצועי. צילום הקלטה (מבלי לפתח התמונה). תיקון תקר (פנצ'ר) לצורך המועד אבל לא תיקון הגלגל החילופי ה"ספער" (מעשה אומן). אין לתקן אופניים, אלא אם נחוצים לצורך קניית אוכל. **ב. צרכי רבים** - תיקון כבישים חשמל מים, מעלית בבניין רב קומות **ג. צרכי אוכל נפש** - כולל תיקון מקרר, כיריים **ד. דבר אבד** - רק כשייגרם הפסד (אפילו ספק הפסד), כגון השקיית עציצים וגינה בימי שרב. **ה. פועל שאין לו מה שיאכל** (אפילו זקוק לשלם חובות, ויחסר לו לחג).

כל צרכי בריאות הגוף וצרכיו - מותרים, כגון טיפולים רפואיים, בדיקות חיוניות, אך לא לכוון למועד, רק כי יש אז זמן פנוי. מותר חיתוך נייר טואלט, ניקוי הבית, כל הנוגע להיגיינה. מותרת שמירה על קטנים (בייבי סיטינג), אבל יש להשתמש בחלק מהתשלום להוצאות החג (הגרי"ש אלישיב זצ"ל)

בישול בסוף חול המועד: אסור להכין לקראת הימים שאחרי המועד אבל אין צריך לצמצם, ואם יישאר - מותר (שו"ע תקל"ג, א). בישול בחול המועד **לצורך החוגגים יום טוב שני:** לדעת הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל - מותר (שו"ת מנחת שלמה א, י"ט).

שבת חול המועד סוכות

הדלקת הנרות: ירושלים - 5:33 במרכז - 5:48 צפון - 5:40 ודרום - 5:53

יש נוהגים לומר מקצת ממזמורי קבלת שבת, ובנוסף אשכנז אומרים "מזמור שיר ליום השבת" בלבד. כל תפילות השבת, **בנוסף שבת כרגיל**, בהוספת **"יעלה ויבוא"**, פרט למוסף שבנוסף יום טוב ובהזכרת שבת (שו"ע תרס"ג, ב).

המתפלל בטעות בערבית, שחרית או מנחה נוסח של חג, במידה והזכיר עכ"פ שבת - **יצא** (הוראת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלא כבשו"ת אג"מ או"ח ד, כ"א שלא יצא). המתפלל בטעות **במוסף**, של שבת, והזכיר "יעלה ויבוא" - **נראה שיצא** (ראה ח"י אדם כ"ח, י"ב ושו"ת רבבות אפרים ד, צ"ח).

הלכות הנוגעות לסוכה בשבת

נפל הסכך או התפרקו הדפנות בשבת של סוכות, אף שביום טוב מותר לתקנם ב"אמירה לנוכרי", בשבת, אפילו בשעת הדחק גדולה, כשאין סוכה אחרת ויתבטלו משמחת יום טוב - **אין להקל** (הכרעת המשנ"ב תרל"ז, א עפ"י שו"ת בית יצחק, י"ג שרק ביו"ט התירו, בצרוף שיטת התוס' שבונה ביו"ט הותר מן התורה).

סוכה במקום שאין עירוב

סוכה הנמצאת בגינה פתוחה, שאינה מוקפת מחיצות, או בשדה בסמוך לבית, ואין עירוב, אסור להוציא בשבת מהבית לסוכה או מהסוכה לבית דרך רשות הרבים או כרמלית (משנ"ב תרל"ד, ח). כמו כן, שתי סוכות בחצר אחת ולא עירבו שם "עירובי חצרות", ואין עירוב כללי של "שיתופי מבואות" - אסור לטלטל מזו לזו אלא על ידי נוכרי. ויש לציין, שסוכת החג בחג אינה חשובה דירה, לאסור על בני החצר בלא עירוב (מ"ב, ש"ע, ד ורע"א בשעה"צ שם, ג).

אכילת עראי מחוץ לסוכה בשבת

כל ימי סוכות, אסורה אכילת מיני מזונות, עוגות, חביתיות, קוסקוס, בורגול דייסות קוגל אטריות וגרנולה (מחמשת מיני דגן) יותר מכשיעור ביצה [כ 56 גרם] מחוץ לסוכה (ראה "פסקי תשובות תרל"ט, ח). ובשבת נכון להחמיר שלא לאכול אף לא "כזית" מהם מחוץ לסוכה, אם הוא עדיין לפני סעודת השבת הקבועה (לוח א"י, שאף שהמ"ב לא חילק בין שבת לחוה"מ אבל הגרע"א בהגהותיו נקט כשיטת הצ"ח לסוכה מ"ט ע"ב).

נטילת לולב בשבת

אין נוטלים את הלולב בשבת, (אפילו חל יום ראשון בשבת), שגזרו חכמים, שמא ייטול את הלולב בידו ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, כדי להראותו לחכם ולשאלו הלכות נטילתו (שו"ע תרנ"ח, ב).

טלטול ארבעת המינים בשבת

שו"ע תרנ"ח, ב: **"ואסור לטלטל הלולב** [ההדסים והערבות] בשבת, דהוי כאבן, אבל האתרוג מותר בטלטול, דראוי להריח בו". אמנם כיום שאין נוהגים להריח באתרוג ואינו עומד לכך, ואדם מקפיד על האתרוג, הכרעת הפוסקים, שאף האתרוג אסור בטלטול כמוקצה מחמת חיסרון כיס בין בשבת שבחג בין בשבת שלפני החג, וכל שכן האתרוגים וההדסים העומדים לסחורה (הכרעת ערוה"ש ש"ח, י"ז ודעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשש"כ כ"ב, הערה נ"ה והגרי"ש אלישיב זצ"ל בשלמי יהודה א הערה, מ"ז).

אתרוג של מצווה – אינו מוקצה אלא לאכילה, אבל אינו מוקצה מלהריח בו. ואף שלכתחילה יש אומרים, שיש להימנע מלהריח באתרוג כל ימי החג, מחמת ספק אם יש לברך על הריח בחג, מכל מקום, בשבת שהאתרוג אינו עומד למצוותו – יש להקל לברך עליו ברכת הריח "הנותן ריח טוב בפירות" ולהריח בו (ספר ארבעת המינים השלם עמ' שפ"ב). אבל **הדס של מצווה** – מוקצה אף להריח בו.

הוצא הלולב בטעות מתוך המים בשבת, אסור להחזירו למים, ואף שמוקצה, כל זמן שהוא בידו מותר להניחו במקום שירצה, כיוון שכשיחזיר הלולב למים - יטלטל את המים המוקצים והאסורים בטלטול, ושיכשוכם זהו טלטולם (שער הציון תרנ"ד). טוב להדר שלא יהיו הלולב ומיניו כבושים במים "מעת לעת" [משך 24 שעות רצופות], כך נהג להחמיר החת"ס בתשובתו חלק יו"ד, פ"א: "וכן אנו נוהגים בלולב ומיניו בשבת שבחג, להסירם מן המים ע"י גוי בסוף היום, שלא יהיו כבושים" (הובא במנהגי חת"ס, פ"ח).

הקפות באמירת ה"הושענות" בשבת

בשבת אין מקיפים את הבימה ואף לא מוציאים ספר תורה, בזמן אמירת ה"הושענות", אלא פותחים את ארון הקודש, ואומרים "אום נצורה" - ההושענא המיוחדת לשבת, ולאחר מכן אומרים "כהושעת אדם וכו' הושיעה את עמך וכו'. (רמ"א תר"ס, א ומשנ"ב).

קריאת קהלת

קוראים קהלת בשבת חול המועד לפני קריאת היום (רמ"א תרס"ד, ב). יש המברכים על קריאתה ממגילה כשרה "על מקרא מגילה" (משנ"ב ת"צ, י"ט עפ"י מג"א) ומכל מקום, אין מברכים "שהחיינו" (ראה תשובות והנהגות א, שכ"ג) פרט לשיטת הגר"א שמברכים גם "שהחיינו" (מעשה רב, קפ"א) וכן נהגו החזון איש והגרי"י קנייבסקי זצ"ל (אורחות רבנו ב, עמ' ק"ב).

אין אומרים אב הרחמים ולא צדקתך וגו'

צאת השבת: ירושלים – 6:44 במרכז – 6:45 בצפון – 6:44 ובדרום – 6:46 ר"ת - 7:23

אשכנזים - אין אומרים ויהי נועם וגו' ספרדים - אומרים

הבדלה: מבדילים כבמוצאי שבת. וכדי לצאת מספק לעניין "ברכת לישיב בסוכה" בהבדלה, - ראה לעיל עמ' 29

עליה לרגל בזמן הזה

שו"ת הרשב"ץ ח"ג כ"א: גם בזמן הזה קיימת כעין מצות עליה לרגל, שאף לאחר החורבן, מכל מקום, קדושת המקדש וירושלים קיימת לעולם, ואף לאחר החורבן עלו ממצרים ושאר ארצות לחונן מקום מקדשינו. **רמז לדבר**, במדרש שיר השירים פרק א': "עינייך כיונים" - מה יונה זו אע"פ שאתה נוטל גוזלה מתחתיה – אינה מנחת שובכה לעולם כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש, לא בטלו ג' רגלים בשנה. על כן, יש המשתדלים לבוא אל פני שריד בית מקדשנו ואומרים: "ומפני חטאינו גלינו וכו'" ו"אבינו אב הרחמן בנה ביתך כבתחילה וכו' והעלינו לתוכה ושמחינו בבנינה וכו', ואומרים שיר המעלות.. עומדות היו רגלינו בשערייך ירושלים וגו'.

הושענא רבה

יש נוהגים להיות ערים בליל הושענא רבה [בפרט נוהגים כן, בני ספרד] מפני שהוא ליל גמר החתימה (משנ"ב תרס"ד, א פע"ח שער כ"ט ושער הכוונות דף קב), יש נוהגים לקרוא ספר דברים – **משנה תורה**, ויש הקוראים אותו בציבור מתוך ספר תורה בלא הברכות, ובמנהגי האדר"ת זצ"ל עמ' קלט "ליל הושע" קראתי משנה תורה בהסוכה שלי, בס"ת שלי וכו' ולהשערתי קבעו זאת רבותינו הראשונים ז"ל לזכר מצות הקהל שקרא המלך משנה תורה בבית המקדש בחג הסוכות". נשים רשאיות לומר התיקון, שיש בו חותם הדין, "וגם נשי בעי חיי" (בא"ח ובשו"ת רב פעלים).

קריאת תהילים: הנוהגים לגמור תהילים בהושענא רבה, יש המתחילים אחר חצות הלילה: (12:25) אף שמן הדין התירו לקוראם אף קודם חצות, מפני שהם ימי רחמים ורצון (שו"ת לבושי מרדכי או"ח קפ"ו ושו"ת בצל החכמה ד, מ"ד), **והמקדימים** נזהרים להתחיל רק אחרי זריחת אור הלבנה – 9:54.

בשחרית: משכימים לבית הכנסת, מרבים בפסוקי דזימרה כבשבת ויום טוב, ואומרים גם "מזמור לתודה", אבל אין אומרים "נשמת" (שו"ע תרס"ד, א ומשנ"ב, ב). והנעורים במשך הלילה יזהרו שלא להתפלל בטרם זמן תפילה [הנץ - 6:42]. [ובשע"ת תרס"ד, מעשה בעיר מגנצה שטעו ונתעטפו בטלית ותפילין [בחו"ל] בטרם עלות השחר וסיימו פסוד"ז וכו' ובערב ראש חודש ציוו לגזור תענית על הניחו טלית ותפילין והתפללו בלילה, (מהרי"ל הל' סוכה).

הפרידה מהסוכה

סיימו לאכול בסוכה, ביום הושענא רבה, מכל מקום אין לסותרה, שכל היום עומדת לאכילה ולשינה (שו"ע תרס"ו, א) לאחר הגעת זמן מנחה קטנה – 3:44 מוציאים הכלים והשולחן וכו' שצריכים להיום טוב בבית מן הסוכה (שו"ע שם פמ"ג וכף החיים, ב) ולעת ערב נפרדים מהסוכה בטעימה בה, בישיבה, ולאחר מכן אומרים את ה"יהי רצון וכו'" הנדפס בסיפורים (רמ"א תרס"ז, א). ומנהג חסידים ואנשי מעשה כשיוצאים מהסוכה מנשקים לה, ויוצאים בהליכה לאחור (כה"ח, ח).

המעוניינים לאכול או לישון בסוכה **בשמיני עצרת-שמחת תורה**, יסירו **לפני כניסת החג**, במקום אחד בסכך ד' על ד' טפחים (32 על 32 ס"מ), ואמר לי הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלדעתו די להניח בסוכה קדירה גדולה במקום בולט שע"י זה ניכר שאין האכילה או השינה למצווה.

סגולת עלי הערבות: כתב בספר מנורת המאור פרק ז נר ג, ד: "שמעתי שיש בערבה של הושענא רבה סגולת שמירה למתכוון בה, בסכנת דרכים, כפי כושר מעשיו וטוב כוונתו" על כן, יש הנושאים ברכבם מעלי הערבה. וכן כתב הגר"ח פלאג' זיע"א בספר מועד לכל חי: "יש בערבות סגולה להינצל מליסטים, ויישא אצלו או במעילו מהערבות, או יניחם בבית במקום שידוע לו היכן מונחות, ובשעת סכנה, יחשוב בהן, וינצל מכל רע

נגיסה מן האתרוג, כסגולה ללידה קלה

אחר התפילה, כששבים מבית הכנסת, יש מעוברות שנהגו, לתת לצדקה, ולנגוס מהפיטם של האתרוג [שיש האומרים, שעץ הדעת, אתרוג היה], ואמרות התפילה הבאה: "ריבונו של עולם, בשביל חוה שאכלה מעץ הדעת גרם אותו החטא מיתה בעולם, ואם הייתי באותו זמן לא הייתי אוכלת ולא הייתי נהנית ממנו, כמו שלא רציתי לפסול אתרוג זה בז' ימי החג שעברו, והיום שפסלתי אין בו מצווה, ותקבל ברצון את תפילתי ותחינתי שלא אמות מלידה זו ותושיעני לילד בנחת ובלי צער, ולא יהיה לי ולולדי שום נזק, כי אתה האל-המושיע" (מטה אפרים באלף המגן שבסוף הספר סי' תר"ס סעיף ו מספר נזיר שמשון בשם כתב יד).

שמיני עצרת – שמחת תורה

נר זיכרון: נוהגים להדליק לפני יום טוב שמזכירים בו נשמות - נר זיכרון לעילוי הנשמות (זיכור), הנערך, בחג שמיני עצרת, ונר אחד עולה לכל הנפטרים, ומזכירים בעת ההדלקה שמותיהם (בני אשכנז - עם שם האב. בני ספרד - עם שם האם). יש הנוהגים, שהאיש מדליק נר אחד עבור משפחתו והאישה נר אחד עבור משפחתה.

שכחו להדליק נר זיכרון לפני יום טוב: יכולים להדליק (בהעברת אש) בליל יו"ט - בסמוך לשולחן האכילה (שלא יהא "נר לבטלה", שביו"ט אין להעביר אש, אלא לצורך, מאור, בישול או חימום בלבד). **נזכרו רק ביום,** יש להדליק בבית הכנסת, ולקיים: "כבודו ד' באורים". (שו"ע תקי"ד וביאור הלכה שם).

הדלקת הנרות - בליל שמיני עצרת: ירושלים – 5:30 אזור המרכז – 5:45 צפון – 6:38 ודרום – 5:51

מברכים על הנרות: "**להדליק נר של יום טוב**" ובנות אשכנז והנוהגות כבן איש חי מברכות שהחיינו בהדלקת הנר ובנות ספרד עפ"י הגר"ע יוסף צ"ל עדיף שתצאנה בברכת שהחיינו שבקידוש.

בנוסח תפילת שמיני עצרת, וכן בקידוש אומרים: "**ותיתן לנו את יום שמיני חג עצרת הזה**". הטועה ואמר "את חג הסוכות" – נחלקו הדעות אם יצא, וטוב שישמע הקידוש שנית מאחר. הטועה ואמר כבר בלילה "משיב הרוח ומוריד הגשם – אינו חוזר (משנ"ב קי"ד, ב).

הערה חשובה: כתב בספר שפתי צדיק: "שמעתי מפי קדשו זקני ז"ל (בעל חידושי הרי"ם ז"ל שביום שמיני עצרת. המתפלל בציבור, על ידי זה יתקנו כל תפילותיו שהיו ביחידות מכל השנה".

יש שכתב, שיש להקדים אמירת "ברכו בתרא" להקפות - להוציא את העוזבים את בית הכנסת במהלך ההקפות (שו"ת מנחת יצחק ז, י).

הקפות עם ספרי התורה: ריקוד עם ספר תורה פסול: ספר פסול דינו בשבת ויום טוב כמוקצה מחמת חיסרון כיון, שהרי אסור לקרוא מתוכו, והוא עומד לתיקון, מכל מקום, בשמחת תורה נהגו להקיף גם בספרי תורה פסולים, ואין חשש בדבר (דעת מרן הגרש"ז איערבך צ"ל בשלמי מועד עמ' קע"ד).

ישיבה בעת ההקפות

כתב המשנה ברורה קמ"ו, י"ז: ודע שבעת שנושאים הספר חייבים לעמוד, עד שייעלם הספר מעיניו או עד שיגיע למקומו, ואפילו סמיכה [הישענות] אסורה, שסמיכה כשישיבה". כנלמד מ"ויעבור מלכם לפניהם ויעמדו".

יש המלמדים זכות על היושבים מחמת עייפותם או חולשתם בעת ההקפות: א. חובת העמידה, מן הדין, בתחילת כל הקפה כשאומרים הפסוקים והפזמון, ובוודאי בעת הוצאת הספרים והחזרתם לארון, שאז נקרא ש"נושאים את הספר", אבל לאחר מכן, בפרט כשמתרכזים נושאי הספרים ורוקדים סביבם, הרי זה כאילו הספר "נמצא כעת במקומו" (ערוה"ש, הגרש"ז איערבך צ"ל בהליכות שלמה מועדים, ל"ב, ט והגר"ש דבליצקי צ"ל). ב. כשרוקדים אנשים סביב הספר והם צמודים זה לזה בפחות מג' טפחים, הרי שבלא ידיעתם, הם נחשבים כמחיצה החוצצת בין הספרים לבין היושבים וכאילו הספר ברשות אחרת, ואז בשעת הצורך והדחק, מחמת העייפות, יש להקל (הגר"י נויבירט צ"ל בשש"כ). **יש לציין,** שבבית הכנסת "אהבת תורה" בירושלים ת"ו, בעת התקנת הספסלים לישיבה, הוסיפו, בעלות נוספת, בהשתתפות המתפללים, בכל ספסל, עוד קרש לאורך הספסל בין רגליו, כדי שיהיה לבוד, ומאחורי כל ספסל - כרשות אחרת, ויכולים המעוניינים לשבת לכתחילה, מאחורי הספסל הראשון,

ואמנם, מרן החזון איש והגרי"י קניבסקי זצ"ל, הקפידו שלא לשבת, אלא כשספר תורה היה בידיהם (אורחות רבנו ח"ב). ומרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל אמר פעם בשמחת תורה, במתק לשונו: "אלו פנים יהיו לדבר, שכל זקני התלמידי חכמים יהיו מחוץ לבית הכנסת, ורק הצעירים ירקדו עם התורה.... על כן, חובה ללמד זכות בדבר". אכן, כל שכוחו ברגליו, ייצא מחוץ לבית הכנסת, לנוח בישיבה.

הערה: בשמחת תורה בעת הריקודים והשמחה לכבודה של תורה, יש להקפיד על כל גדרי הצניעות, ועל קיומה של מחיצה כדין בין עזרת גברים לבין עזרת הנשים – שזהו כבודה של תורתנו הקדושה.

זמן אמירת "שנים מקרא ואחד תרגום" של "וזאת הברכה" - בהושענא רבה (משנ"ב רפ"ה, י"ח וכה"ח, כ"ט בשם האריז"ל והחיד"א וכן נהג החזון איש הובא בספר זכור לדוד עמ' רמ"ה). מכל מקום, קרא ביום שמיני עצרת - לא הפסיד. וצ"ע שהמשנ"ב בתרס"ט, ד כתב לקרוא בשמחת תורה.

הזכרת נשמות – "יזכור"

"יזכור" יכול להיאמר גם ביחידות – "גשר החיים להגרימ"ט זצ"ל (ח"א פרק לא אות ב). ועיקר העילוי לנשמת הנפטרים, בנתינת צדקה, לעילוי הנשמה, כנאמר: "כפר לעמך ישראל" - אלו החיים "אשר פדית" - אלו המתים. ויש לתת את הצדקה מיד למחרת יו"ט (מנהג בעל תרומת הדשן), ויש הנותנים לצדקה כבר בערב יו"ט, וב"יזכור" אומרים: "בעבור שנתתי לצדקה בעבורם"

תפילת גשם

בתפילת מוסף, **למנהג אשכנז** לפני תפילת לחש אומרים **"תפילת גשם"** ולאחר הכרזת הש"ץ מתפללים לחש בהזכרת **"משיב הרוח ומוריד הגשם"** מנהג **נוסח ספרד** לומר "תפילת גשם" בחזרת הש"ץ. ואם הכריזו "משיב הרוח ומוריד הגשם" - אומרים גם הם בלחש משיב וכו'. **המתפללים ביחידות**, לא יקדימו ביום זה תפילת מוסף לפני הזמן שמתפללים מוסף בבית הכנסת שבמקומם. ומכל מקום, היודע **בוודאות** שכבר הכריזו בבית הכנסת, אף שלא שמע בעצמו – **מזכיר**. ואם אינו יודע, **לא יזכיר** גשם אלא בתפילת מנחה.

הטועה, ואמר "מוריד הטל" במקום "משיב הרוח ומוריד הגשם": אם נזכר בטרם אמר "ברוך אתה... מחיה המתים - **אומר במקום שנזכר** (לאחר סיום העניין שבמשפט בו נזכר). נזכר לאחר מכן - בארץ ישראל, ובמקומות שאומרים בקיץ "מוריד הטל" כיון שאמר עכ"פ "מוריד הטל" - **ממשיך בתפילתו**, שהרי הזכיר שבח מים בבריאה (ש"ע קי"ד, ה"מ"ב וביה"ל)

הערה: מותר להחליף בשבת ויום טוב שלטים הקבועים בטבלה על קיר בית הכנסת, שהדרך להחליפם להזכרת "משיב הרוח ומוריד הגשם" ו"יעלה ויבוא" "פרקי אבות" "ספירת העומר" וכדומה, מפני שאינם מוקצה (שלמי יהודה ג, ט קצות השבת ח, ט"ז).

שאלת הגשמים בברכת ברוך עלינו וכו' - אינה אלא **מיום ז' בחשוון**.

צאת החג ירושלים – 6:41 בצפון במרכז ובדרום – **6:43** ר"ת – **7:17**

כתב הגר"ח פלאגי' זצ"ל בספרו מועד לכל חי כ"ה, מ"ח: "הימים של סוף תשרי הם ימי שורש לכל השנה, לקראת חודשי השנה, והיא סגולה נפלאה לעזר מד' יתברך לכל השנה"

תפילת יום כפור קטן – אינה נאמרת לקראת ראש חודש חשוון, מפני שהוא עדיין תשרי שאין אומרים בו וידוי ולא תחנון. אמנם, המתענים בכל ערב ראש חודש – מתענים גם כן, ערב ראש חודש חשוון (**כף החיים תכ"ט, ל"ו**).

תזכורת

שעון חורף: במוצאי שבת נח אור ל ה' **מר-חשוון**, מחזירים את מחוגי השעון לשעון חורף – חזור בשעה, כלומר, בשעה **24:00** תהיה השעה **23:00**. שימו לב !!! למחרת בוקר יום ראשון ה חשוון: נץ החמה – **5:52** סוף זמן קריאת שמע: מג"א – **7:53** הגר"א – **8:38** סוף זמן תפילה: גר"א – **9:33** מנחה גדולה – **11:53** שקיעת החמה – **4:56**.

בברכת מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וחורף בבריאות ובשמחה ובשפע של

גשמי ברכה

כתובת לברורים, הערות, וקבלת "דפי הלכה"

הרב יצחק יעקב פוקס, מייל y0548483398@gmail.com או בפקס: 025372586 טלפונים: 02-5371398
0548483398

מחבר: "תפילה כהלכתה" "הליכות בת ישראל" "הכשרות" "הליכות בין אדם לחברו" ו"הליכות תינוקות וקטנים".